

Kırgızistan'da Misyonerlik ve Din Eğitimi

Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ*

Özet

Günümüzde uluslararası düzeyde sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, askerî ve dini baskılarla karşı karşıya bulunan Kırgızistan'ın dış tehdit ve yanlış yönlendirmelerden kurtulabilmesi, sahip olduğu maddî ve manevî zenginliklerini kendi iradesi ile kullanmasına bağlıdır. Ülkede bu iradenin güçlenmesinde, kendi kültürel değerlerini tanıyıp sahiplenen, öz kimliğine bağlı bireylerin varlığı önemlidir. Çünkü Kırgızistan halkının güvende olabilmesi için, toplumun kimliğini oluşturan değerlerin tanınıp korunması ve çeşitli yollarla dayatılan yabancı inanç ve değerlere karşı uyanık olunması gerekmektedir.

Son yıllarda Kırgızistan halkının giderek dine yöneldiği ve inanma ihtiyacını sağlıklı ve doğru kaynaklardan karşılamaya çalıştığı görülmektedir. Halkın bu yönelişini ve öteden beri var olan dinî bilgi boşluğunu fırsat bilen misyonerler, asker, doktor, mühendis, öğretmen, sosyal yardım elemanı, barış gönüllüsü gibi çeşitli kimlik ve rollerle bu ülkeye gelmekte, bir takım vaatlerle yakın ilişki kurdukları insanları Hıristiyanlaştırmaya çalışmaktadırlar. Uluslararası normlardan yararlanarak 'inanç ve ifade özgürlüğü' şemsiyesine sığınan misyonerler, bu ülkedeki etki alanlarını genişletebilmek için sınırsız hak talebinde bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Kırgızistan halkına yönelik misyonerlik faaliyetleri üzerinde durulmuş, bu faaliyetler karşısında ülkedeki din eğitiminin durumu ve yeterliliği, mevcut din eğitimi uygulamalarının halkın ihtiyaç ve beklentilerini karşılayıp karşılamadığı irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, misyonerlik, din eğitimi, adap dersi

Abstract

The escape from external threats and misleadings of Kyrghizstan, which is nowadays face to face with social, political, cultural, economic, military and religious pressures at an international level, depends on the application of material and moral values that she possesses with her own will. In order to strengthen this will it is important to have individuals who assimilate their cultural values and are faithful to their

---

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
(Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Geçici Süreli Öğretim Üyesi)
- (hyilmaz@cumhuriyet.edu.tr).

self-identities. Because, for the security of Kyrgyzstan people the moral values that constitute the society's identity must be known and protected, and the people must be vigilant against foreign beliefs and values which are tried to be imposed in different ways.

In recent years, it is observed that the majority of the people of Kyrgyzstan incline towards religion and try to meet their need for believing from true and trust worthy sources. The missionaries who take advantage of the people's this inclination and the hallowness of their religious knowledge –that exists from a far- come to this country under the guise of such various roles as soldier, doctor, engineer, teacher, member of social aid or peacemaker... and try to convert those with whom they make close contact into Christianity through some kind of promises. Benefitting from the international norms, the missionaries, who shelter under the umbrella of "freedom of faith and expression" demand an unlimited right to widen their area of influence.

In this study, missionary activity towards Kyrgyzstan has been focused on: the condition and adequacy of religious education against missionary activities; whether the application of present religious education meets the people's need for believing and their expectations are all tried to be investigated thoroughly.

Key Words: Kyrgyzstan, missionary, religious education, lesson of good manners

Giriş

Günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte ülkeler ve toplumlar arası iletişimin giderek hız kazanması, karşılıklı olarak bilgi ve tecrübe paylaşımını adeta zorunlu hale getirmektedir. Tarihsel ve kültürel bağlarımız bulunan Kırgızistan'ı tanımak, ülke halkının inanç ve kültür yapısı hakkında bilgi edinmek ve Sovyet işgalinden yeni kurtulmuş bu genç toplum üzerinde başkaları tarafından oynanan oyunları bilmek önemli olsa gerektir. İşte bu makalede Kırgızistan'ın bütünlüğünü tehdit edici boyutlara ulaşan misyonerlik faaliyetlerine değinilmekte, bu faaliyetler karşısında toplumu bilinçlendirecek en güçlü unsur olan din eğitimi üzerinde durulmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'daki mahalli unsurlar, geçmişte mahrum oldukları dinî ihtiyaçlarını karşılamak arayışı içerisine girmektedir.¹ Ancak bu konuda çeşitli sorunlar

¹ Kırgızistan'da dinî bilinçlenme ile ilgili yapılan bir araştırmada halkın dine yöneliminin yüksek olduğu, halkın yeni yetişen nesle din eğitimi verilmesini istediği, Sovyetler Birliği döneminde bile sınırlı düzeyde de olsa halkın dindarlığının bir şekilde devam ettiği ve dindarlaşma sürecinin artarak devam edeceğine inanıldığı (%73) tespit edilmiştir. Bkz: Ahmet Cihan, "Kırgızistan'da Dinî Bilinçlenmenin Toplumsal Tezahürleri", *Oş İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:8, Oş/Kırgızistan, 2005, s. 84–91. 1991 sonrası dönemde Kırgızistan'da gerçekleştirilen dinî faaliyetler için bkz: Durmuş Arık, "Bağımsızlık Sonrasında Kırgızistan'da Sosyo-Dini Görünüm", *Ülkümüz*, Yıl: 1, Sayı: 2, Ankara, 2004, s. 299–312,

la karşılaşmaktadır. Sorunlardan biri, dini, sosyal gelişmenin ve modern dünya ile bütünleşmenin önünde engel sayan statükocu anlayışın toplumda önemli bir ağırlığının olması ve bu anlayışın fitri bir ihtiyaç olan dine yönelişi zararlı, irticai ve radikal/fundamentalist hareketler kabul edip önlemeye çalışmasıdır. Bir diğer sorun ise, komünizmden demokrasiye geçişi din özgürlüğü açısından bir fırsat bilip dine yönelen insanların doğru dinî bilgiler edinmemeleri ve hurafe bilgilerle yetinmek durumunda kalmalarıdır. Bu durum, ülkedeki falcıların, yıldız yorumcularının ve din adına ortaya çıkan bazı bilgisizlerin dini istismar ederek halkı yanlış yönlendirmelerine ve dinî bilgi ihtiyacının illegal yollardan sağlıksız bilgilerle karşılanmasına neden olmaktadır.

Yapılan gözlemler, Kırgızistan'da halkın önemli bir kesiminin giderek dine yöneldiğini ve bu kesimin inanma ihtiyacını sağlıklı ve doğru kaynaklardan karşılamaya çalıştığını göstermektedir. Halkın bu yönelişini ve öteden beri var olan dinî bilgi boşluğunu fırsat bilen misyonerler, 'inanç ve ifade özgürlüğü' şemsiyesine sığınarak asker, doktor, mühendis, öğretmen, sosyal yardım elemanı, barış gönüllüsü gibi çeşitli kimlik ve rollerle bu ülkeye gelmekte, yakın ilişki kurdukları insanlara bir takım vaatlerde bulunarak onları Hıristiyanlaştırmaya ve böylece ülkedeki etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadırlar.

Kırgızistan devleti yetkililerinin dine, din eğitime ve dinî kurumlara karşı olumlu bir bakış açısına ve bu yönde hizmet anlayışına sahip olmaları uzun zaman alabilir. Oysa bölge üzerinde geleceğe yönelik emelleri olan dış kaynaklı güçlerin daha aceleci oldukları görülmektedir. Köy, kasaba ve şehir demeden insanların olduğu her yerde çok sayıda misyonere rastlamak mümkündür. Dış kaynaklı misyonerlerin bu aceleciliği, ülke halkının zaman içerisinde kendi inanç ve kültürü konusunda bilinçlenerek dış telkinlere kapılarını kapatmaya başlaması ihtimalinden kaynaklanmış olabilir.

Üç temel başlık altında ele alınan bu çalışmada, önce Kırgızistan halkına yönelik misyonerlik faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra Kırgızistan'daki dinî hayat hakkında bilgi verilmiş, halkın İslâm'la ilgisi ve ülkedeki din imajı irdelenmeye çalışılmıştır. Son olarak da, ülke halkına yönelik misyonerlik faaliyetleri karşısında örgün ve yaygın eğitim kurumlarındaki din eğitiminin durumu ve yeterliliği, mevcut din eğitimi uygulamalarının halkın ihtiyaç ve beklentilerini karşılayıp karşılamadığı konusunda değerlendirmeler yapılmış, toplumun bilinçlendirilmesi konusunda Türkiye ve Kırgızistan yetkililerine yönelik bazı öneriler sunulmuştur.

A. Kırgızistan'da Misyonerlik

1. Misyonerlik

Latince *missio* kelimesinden türemiş olan Misyonerlik, İngilizce ve Fransızcaya *mission* şeklinde geçmiştir. Sözlük anlamı itibariyle *misyon*, görev, yetki, vekâlet, bir kimseye bir iş yapması için verilen özel sorumluluk anlamına gelmektedir. En yaygın tanıma göre misyon, Hıristiyan olmayan topluluklara İncil'i ulaştırıp oradaki insanları Hıristiyanlaştırmak için yapılan faaliyettir. *Misyoner* de, kendini bu faaliyete adanmış yetkili ve görevli kimse demektir.²

Hıristiyan misyonerlerinin sorumluluk anlayışı ve hareket noktası, Hz. İsa'ya ait olduğu iddia edilen şu sözlerle dayanmaktadır: "Şimdi siz gidip bütün milletleri şakirt edinin. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ile vaftiz edin. Size emrettiğim her şeyi onlara öğretin."³ Bu sözler üzerine havariler dünyanın her tarafına yayılmışlar, Hz. İsa'nın öğrettiği bilgileri yaymaya başlamışlardır. Bugünkü Hıristiyan misyonerler de, havarileri ilk misyon sahibi kişiler olarak kabul etmekte ve onların yolundan gittiklerini söylemektedirler.⁴

Misyonerlik, mesajını diğer insanlara ulaştırıp onları değiştirmeyi plânlayan, bunun için özel amaç ve yöntemler belirleyen, amaçlara ulaşabilmek için kaynak temin eden insanların yaptığı faaliyettir. Genel olarak evrensellik iddiasında bulunan ve yayılmacı özellik taşıyan bütün dinler için kullanılan misyonerlik kavramı, günümüzde daha çok Hıristiyanlığa özgü bir davet yöntemi olarak şöhret bulmuştur. Hıristiyanlar, kendilerini hidayete ermiş, diğer inanç mensuplarını ise kurtarılmaya muhtaç günahkârlar olarak görürler. Bu düşünceye içten inananlar için başka din mensuplarını Hıristiyanlaştırmak dinî bir görevdir.⁵

Misyonerlerin yayılmacı politikasında İsa ve İncil merkezi bir rol oynamakta ve Hıristiyanlık *kurtuluş* için tek seçenek olarak gösterilmektedir. Her toplum ve coğrafyaya uygun yöntemler geliştiren misyonerlerin ortak yönü, karşı taraftaki insanların her türlü zaafından yararlanmaktır. Bu konuda başarı elde edebilmek için, öncelikle görev alanlarına giren toplumun inanç, kültür ve geleneklerinde tahrifat oluşturup, muhataplarını bu değerlere karşı ilgisiz

² Bkz: Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, 3. Baskı, Ankara, 1993, s. 411; Mehmet Aydın, "Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara, 1996, s. 3; Mustafa Erdem, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, Türkiye KAMU-SEN Yayınları, Ankara, 2005, s. 9; Şinasi Gündüz, *Misyonerlik*, Diyanet Yayınları, Ankara, 2005, s. 11-12.

³ Matta, 28: 19-20.

⁴ Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 417.

⁵ Bkz: Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 411-412; Erdem, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, s. 9-10, 15; Gündüz, *Misyonerlik*, s. 14.

veya tepkili hale getirmeye çalışırlar. Çevresinden kopartılarak boşluğa düşürülen kişiler sonuçta kimlik arayışına zorlanırlar. Bu çerçevede misyonerler, çeşitli problemlerle başı dertte olan, kendi dini ve millî değerleri konusunda yeterli donanıma sahip olmayan kimseleri belirleyip onları bir takım vaatlerle dinlerinden döndürmek isterler.⁶

Misyonerlik basit bir tebliğ şekli olmayıp, Hıristiyan geleneğinden kaynaklanan ve belli yöntemleri kullanarak dinî değerlerin yayılıp diğer insanların Hıristiyanlaştırılmaları için yapılan sistematik bir faaliyettir.⁷ Bu sistem içerisinde misyonerlik yapacak elemanların tespiti önemlidir. Sadece din adamlarından ibaret olmayan elemanların çeşitli meslek mensupları arasından, hedef seçilen ülkenin şartlarına uyum sağlayabilecek, o bölgenin dilini, din ve kültürünü, siyasal ve ekonomik durumunu çabucak kavrayabilecek kabiliyette olmasına dikkat edilir. Seçilen misyonerler, görevlendirildikleri ülkenin şartlarına göre hazırladıkları programı büyük bir sabır ve ibadet aşkıyla yürütürler.

Misyonerlik, uzun yıllardan beri dünyanın, özellikle de Müslüman toplumların gündeminde yer almaktadır. Hıristiyanlık çeşitli zaman ve mekânlarda değişik yollar ve yöntemler kullanılarak etkili bir yayılma sürecine girmiştir. Ancak Hz. Muhammed ile birlikte insanlığın gündemine giren İslâm dini, kendine özgü inanç, ibadet ve ahlâk ilkelerini insanlığa sunarken, çeşitli kültürlerden etkilenen Hıristiyanlığın orijinal şeklinin bozulduğunu belirtmiştir. Bu durum Hıristiyan dünyasında bir tedirginlik, telaş ve savunma refleksi doğurmuş, böylece İslâm'a, Müslümanların kutsal değerlerine karşı bir saldırı başlatılmıştır.⁸

İslâm'ın gün geçtikçe büyük bir hızla insanlığı etkilemesi, Hıristiyanlığın korunup yayılmasını amaçlayan misyonerliğin kurumsallaşarak yeni yöntemler geliştirmesine neden olmuştur. Zaman içerisinde ekonomik ve siyasî çevrelerin desteği ile birlikte misyonerlik sömürü aracı olmakla itham edilir boyutlara ulaşmıştır. Nitekim 16. yüzyıldan sonra Hıristiyan Batı dünyası, misyonerlerin öncü hizmetleri sonucu dünyaya açılmış ve gidilen bölgelerde yoğun bir sömürgecilik yaşanmıştır. Sömürgeci misyonerlik faaliyetlerinin meydana getirdiği tahribatın boyutları, Afrikalılar tarafından söyle-

⁶ Erdem, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, s. 29. Ayrıca bkz: M. Halidi ve Ö. Ferruh, *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, Çev: Osman Şekerçi, İstanbul, 1985, s. 68.

⁷ Ö. Faruk Harman, *"Genel Olarak Misyonerlik"*, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul, 2004, s. 33. Misyonerlerin kullandığı yöntemler için bkz: Gündüz, *Misyonerlik*, s. 18, 85-112.

⁸ Erdem, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, s. 3. Ayrıca bkz: Gündüz, *Misyonerlik*, s. 61-62.

nen şu sözde özetlenmektedir: "Misyonerler gelmeden önce onların ellerinde sadece İncilleri, bizim ise topraklarımız, madenlerimiz ve altınlarımız vardı. Ancak bizler Hıristiyanlaştırıldıktan sonra elimizde sadece İnciller kalırken, topraklarımız, madenlerimiz ve altınlarımız misyonerleri gönderen sömürgeci devletlerin eline geçti."⁹ Bu tespitten de anlaşılacağı gibi, misyonerlere göre Orta Asya ülkeleri, cazip bir ekonomik pazardır. Çünkü bu ülkeler dünyanın hammadde ihtiyacını karşılayacak yeraltı zenginliklerine sahiptir. Ayrıca çeşitli ihtiyaç maddeleri ve sanayi ürünleri için bu bölgeler zaten açık bir pazar durumundadır. Sanayileşmiş Batılı güçler ve ABD bu pazarı ele geçirmek için misyonerlerden yararlanmaktadır.

Tarihî başlangıcı çok eskilere dayanan misyonerlik faaliyetleri, çeşitli ad ve görüntü altında bugün de devam etmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetleri misyonerler için uygun bir faaliyet alanı haline gelmiştir. Bağımsızlığa kavuşan toplumlarda oluşan manevî boşluğu doldurmak için Batı ülkelerinden gelen Hıristiyan din adamları ve iş adamları tarafından misyonerlik faaliyetleri hızlandırılmıştır.¹⁰

Kırgızistan'daki misyonerlik faaliyetinin bir boyutu da, bu ülke insanları arasından seçilen bazı zeki gençlerin çeşitli vaatlerle kendi ülkelerine götürülmeleri ve orada verilen eğitimle Hıristiyan din adamı ve misyoner yapılmaları şeklindedir. Böylece bölgeyi ve toplumun kültürel özelliklerini daha iyi bilen, misyonerlik açısından da donanımlı bu yerli elemanlar, misyonerlerin plânlarına alet edilmeğe çalışılmaktadır.

2. Kırgızistan'da Faaliyet Gösteren Misyoner Gruplar

Kırgız halkına yönelik misyonerlik faaliyetlerinin başlangıcı, aslında Sovyetler Birliği dönemine dayanmaktadır. Sovyet işgali öncesinde Taşkent, Buhara, Semerkant ve Hive medreselerinde yetişmiş çok sayıda din görevlisinin halka rehberlik ettiği dönemlerde misyonerlik faaliyetleri yok denecek kadar azdı. Ancak işgalden sonra Kırgızlar, aynen diğer Orta Asya Türk toplumlarında olduğu gibi, genç nesli Rus eğitim sistemine göre yetiştirmek zorunda kaldılar. O dönemde açılan Rus-Tatar, Rus-Özbek, Rus-Kazak ve Rus-Kırgız okullarındaki Müslüman çocukları Rusça eğitim görmeye ve Hıristiyanlıkla tanışmaya başladılar. Hatta bazı Müslümanların din

⁹ Bkz: Erdem, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, s. 3-4, 36.

¹⁰ Misyonerlerin Müslüman toplumları Hıristiyanlaştırma projeleri ile ilgili geniş bilgi için bkz: Sıddık Gümüş, *İngiliz Casusunun İtirafı ve İslam Düşmanlığı*, İstanbul, 1992; Abdülbaki Keskin, *Doğu Batı ve 21. Yüzyıl Üçgeninde İslam*, Ankara, 1994, s. 18; Erdem, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, s. 132-148; Gündüz, *Misyonerlik*, s. 72.

değiştirmeye zorlandıkları söylenmektedir.¹¹

Günümüzde Kırgızistan'a yönelik misyonerlik faaliyetleri artarak devam etmektedir. Çünkü Kırgızistan, sahip olduğu doğal kaynaklar ve jeopolitik konumu itibarıyla gelişmiş veya gelişmekte olan pek çok ülkenin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu ülkeyle ilgili siyasal ve ekonomik projeler üzerinde çalışanlar, din faktörünü de önemsemektedirler.

Yapılan bazı araştırmalarda ülkede 100 civarında misyoner grubun faaliyet gösterdiği ve bu faaliyetlerde 1.500'den fazla kişinin aktif olarak görev aldığı ifade edilmektedir.¹² Özellikle Kırgızistan'ın kuzeyindeki Çuy, Narın, Issık Göl ve Talas illeri başta olmak üzere, güneydeki Oş ve Celalabat bölgelerinde Amerika'dan, çeşitli Avrupa ülkelerinden, Güney Kore'den, Hindistan'dan ve Kazakistan'dan Hıristiyanlığın değişik anlayışlarına mensup misyonerler kendilerine taraftar toplamaya çalışmaktadırlar.¹³

Kırgızistan'daki misyoner grupların her biri radyo, televizyon ve gazete gibi basın yayın organlarını faaliyet aracı olarak kullanmaktadır. Hatta bu yayın organlarından bir kısmı misyoner gruplara aittir. Onlar, kendilerine ait olmayan iletişim imkânlarından da yeterince yararlanmaya çalışmaktadırlar. Örneğin Kırgız Devlet Televizyonu'nda izleyici kitlesinin en yoğun olduğu Pazar akşamı Arke Misyonerlik Merkezi tarafından Hıristiyanlığı tanıtıcı ve sevdirci programlar yapılmaktadır. Yine özel televizyon ve radyo kanallarında, haftalık ve aylık dergilerde misyonerlikle ilgili mesajların işlendiği bilinmektedir. Misyonerlerin ev ev dolaştıkları, caddelerde ve halk otobüslerinde, okul, tiyatro, sinema gibi çocuk ve gençlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerde propaganda yapıp çeşitli kitap, broşür ve hatta para dağıttıkları, böylece Müslüman insanları İslâm'dan soğutup kendi dinlerine davet ettikleri Kırgızistan vatandaşları tarafından dile getirilmektedir.

Kendileriyle görüşülen bazı Kırgız vatandaşlarının verdiği bilgiler göre misyonerler, doğrudan Hıristiyanlık propagandası yaparak işe başlamak yerine, çeşitli sosyal faaliyetlerle dolaylı yoldan insanların Hıristiyanlığa sempati duymalarını sağlamaya çalışmaktadırlar. Yoksul insanlara maddi yardım sağlama, öğrencilere burs verme, okul açma, yardım dernekleri kurma, yabancı dil, bilgisayar ve internet kursları düzenleme, spor alanları oluşturma gibi birçok faaliyetle çalışmalarını sürdürmektedirler. Misyonerlerin amaç ve

¹¹ Bkz: Mehmet Saray, *Kırgız Türkleri Tarihi*, İstanbul, 1993, s. 2.

¹² Bkz: Egemberdi Kököoğlu, *"Dini Sektalar"*, *Kırgız Ruhu*, Aralık 1997, s. 7.

¹³ Bkz: Durmuş Arık, *"Küreselleşme Sürecinde Kırgızistan'da Misyoner Faaliyetler Üzerine Bir İnceleme"*, *Dini Araştırmalar*, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara, 2000, s. 327-349.

yöntemlerinde kısmi farklılıklar bulunsa da, onların ortak özelliği, İslam dinini çağın gerisinde kalmış bir inanç olarak göstermeleri, Hıristiyanlığı ise çağdaş dünyanın yükselen değeri olarak tanıtmalarıdır. Demokrasi, insan hakları ve sosyal barış gibi çağdaş kavram ve gelişmelerin Hıristiyanlığın ürünü olduğunu dile getiren misyonerler, dünyadaki açlık, yoksulluk, terör ve şiddet gibi olumsuzlukların ise Müslümanlıktan kaynaklandığını ima etmeye çalışmaktadırlar.

Yapılan araştırmalara ve konuyla ilgili medyada çıkan haberlere bakıldığında, Kırgızistan'da yabancı dinî akımların faaliyetlerinin ailelerin bölünmesine, toplumsal birliğin ve sükûnetin bozulmasına, insanlar arasında kuşku ve korku psikolojisinin yayılmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar kanunlar bireylere inanç ve inancını başkalarına yayma özgürlüğü tanısa da, halk arasında din değiştirenlerin hoşgörüle karşılanmaması, hatta bazı bölgelerde böylesinin dövülerek yaşadıkları yerden kovulması, ölenlerin Müslüman mezarlığına alınmaması gibi ülke istikrarını bozucu olaylara rastlanıldığı ifade edilmektedir.¹⁴

Misyonerliğin toplumsal zeminini, Sovyet dönemindeki eğitim politikalarından kaynaklanan dinî bilgi boşluğu oluşturmaktadır. O dönemde mesleki niteliklere sahip yeterli sayıda Müslüman din görevlisinin bulunmaması, din eğitimi veren kurumların çağın şartlarına uygun anlayış ve yöntemlerden uzak oluşu, halkın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı, genç neslin gelecek endişesi, Batı kültürüne duyulan hayranlık, eğitim kurumlarının kaynak ihtiyacı gibi sorunlar özellikle gençleri arayışa sevk etmiştir.¹⁵

Kırgızistan'da faaliyet gösteren her misyoner grubu adıyla birlikte tespit etmek güç olduğu için, burada bazı tanınmış grupların faaliyetleri hakkında bilgi vermekle yetinilecektir.

a. Yahova Şahitleri

Yahova kavramı ilk bakışta Yahudilikle ilgiliymiş gibi anlaşılabilir, *Yahova Şahitleri* gerçekte Amerikalı bir çiftçi olan T. Russel tarafından kurulmuş bir Hıristiyan misyoner teşkilatıdır.¹⁶ Kendilerini Tanrı Yahova'nın askerleri ve İsa'nın fedailerini olarak tanıtan bu teşkilatın görevlileri, yayınladıkları broşür ve dergilerle kendilerini

¹⁴ Bkz: Fazlı Polat, "Din, Terör ve Güvenlik", Orta Asya'da İslâm Uluslar arası Sempozyumu, Kırgızistan/Oş, 2004, s. 74-75; Durmuş Arık, "Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ptozelitizm Faaliyetleri ve Etkileri", Orta Asya'da İslâm Uluslar arası Sempozyumu, Kırgızistan/Oş, 2004, s. 154.

¹⁵ Polat, "Din, Terör ve Güvenlik", s. 74.

¹⁶ Bkz: Osman Cilacı, *Günümüz Dünya Dinleri*, Ankara, 1995, s. 179.

gerçek Hıristiyan olarak tanıtmakta, vaaz ve irşad yoluyla her milletten insanları Hıristiyanlaştırıp teokratik bir dünya krallığı kurmaya çalışmaktadırlar. Bu teşkilat, diğer misyonerler arasında birlik ve beraberliği bozmaya, buldukları ülkenin insanlarını dininden, devletinden ve milletinden soğutmaya çalışma gibi özellikleriyle tanınmaktadır.¹⁷ Dinî/siyasî içerikli bu teşkilatın merkezi Amerika'dadır.

Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Yahova Şahitlerine ait 39 kralık salonu ve değişik adlarda birkaç faaliyet merkezi vardır. Bu merkezlerin en önemlisi Kızıl Asker bölgesindedir. Ayrıca Bişkek'in Prigorodnoya bölgesinde mabede dönüştürülmüş bir ev bulunmaktadır. Çeşitli vaatlerle buralara çağırılan Kırgız gençlerine yönelik yoğun propaganda faaliyetleri yürütülmektedir.¹⁸

Yahova Şahitleri'nin Kırgızistan'daki faaliyet yerlerinin sadece kendilerine ait merkez ve evlerle sınırlı kalmadığı, onların zaman zaman halkın yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki değişik konferans ve spor salonlarını misyonerlikle ilgili programlar için kullandıkları ifade edilmektedir. Anlatılanlara göre, başkent Bişkek'teki Sportak Stadı'nda 1991 yılından itibaren program düzenlenmekte, bu programlara otobüslerle köylerden ve çevredeki yerleşim birimlerinden insanlar getirilmektedir. Bazen sayıları 30-40 bini bulduğu söylenen katılımcılara kitap ve broşürler dağıtılmakta, dışardan gelen din adamlarının konuşmaları (vaazları) dinletilmekte, zaman zaman dinî içerikli müziklerle katılanların zevkli vakit geçirmelerine özen gösterilmektedir.

Yahova Şahitleri misyonerlik faaliyetlerini bazı devlet dairelerine ait mekânlarda da yürütmektedirler. Özellikle Pazar günleri, Oş Devlet Kütüphanesi salonu başta olmak üzere, bazı resmi salonlarda sohbet edildiği, programlara katılanlara İncil'i tanıtıcı ve eğitici bilgiler verildiği, çeşitli kitap, dergi, CD ve broşürlerin dağıtıldığı belirtilmektedir.¹⁹ Yahova Şahitleri'nin misyonerlik faaliyetlerine hastanelerde, okullarda, televizyon programlarında, parklarda, havaalanı ve tren istasyonlarında da rastlamak mümkündür. Anlatılanlara bakıldığında, Kırgızistan'da en etkili ve en profesyonel faaliyet gösteren Hıristiyan misyoner grubun Yahova Şahitleri olduğu

¹⁷ Bkz: Günay Tümer, "19. yüzyılda Sömürgecilerin Destek Kuvvetleri Misyonerlik ve Yahova Şahitleri Gerçeği", Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Ankara, 1996, s. 55; Tümer ve Küçük, Dinler Tarihi, s. 375-381; Cilacı, Günümüz Dünya Dinleri, s. 174; Erdem, Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye, s. 108-112.

¹⁸ Kökçöğlü, "Dini Sektörler", s. 8; Mamayusupov Botoev, Zaman Gazetesi, Kırgızistan, 22.02.2002; Polat, "Din, Terör ve Güvenlik", s. 73; Erdem, Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye, s. 147-148.

¹⁹ Bkz: A. Akmatov, "Dini Diversiyon", Ordo Gazetesi, Sayı: 1, Mayıs 1997, s. 7; Talassut Külesi, Bişkek, 1 Ocak 1997, s. 2-8.

söylenbilir.

b. Baptistler

Baptizm, 16. yüzyılın ikinci yarısında Anglikan devlet kilisesine karşı başlatılan bir protesto hareketi olarak gelişmiş ve 17. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır.²⁰ Başlangıçta Protestanlığın bir kolu olarak Almanya'da faaliyete başlayan bu hareket, diğer Hıristiyan mezheplerinin bazı görüş ve anlayışlarının karışımından oluşmuş bir düşünce akımıdır. Bu grup, Eski Ahid'i reddetmesi ve vaftizin çocuklara değil de yetişkinlere yapılması gereken bir uygulama olduğuna kabul etmesi ile diğer Hıristiyan mezheplerinden ayrılır.²¹

Baptistler, Kırgızistan'ın Sokuluk bölgesinde Almanların desteğiyle bir okul açmışlardır. Hıristiyanlığa sonradan girmiş bir Kırgızın kurucusu olduğu okulda, çoğu Kırgızlardan oluşan 100'den fazla öğrenci yatılı olarak okumaktadır. Yine Bişkek'te açtıkları kiliselerde halka vaaz veren Baptistler, kendi teşkilatlarına katılma karşılığında yoksul Kırgız vatandaşlarına yüklü paralar dağıtmaktadırlar. Özellikle milli bayramlarda çeşitli etkinlikler düzenleyen bu teşkilat tarafından düzenlenen etkinliklere devletin ve halkın ileri gelenleri de davet edilmekte²² ve böylece misyonerlik faaliyetlerine meşruyet kazandırılmaya çalışılmaktadır.

c. Adventistler

Adventizm, 1831'de Amerikalı W. Müler tarafından kurulmuş bir Mesihî harekettir. Günümüzde bu hareketin genel merkezi Washington'da bulunmaktadır. Yedinci Gün Adventistleri olarak bilinen ve Kitab-ı Mukaddes'in hükümlerine sıkı sıkıya bağlı olan grubun²³ Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini, özellikle de halkın refah düzeyinin düşük olduğu Kırgızistan'ı kendilerine faaliyet alanı olarak seçtiği anlaşılmaktadır.

Protestan orijinli Yedinci Gün Adventistleri, Göksel Mabed, Cumartesi Âyini, Üç Melek Mesajı ve İsa'nın İkinci Gelişi gibi öğretileriyle tanınmış, diğer kilise ve tarikatlardan farklı bir konuma gelecek, fundamentalist Hıristiyanlıktaki yerini almıştır. Kuruluş aşamalarını tamamladıktan sonra bu grup, yayın, sağlık, tıp, sosyal yar-

²⁰ Erdem, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, s. 99. Baptistler hakkında geniş bilgi için bkz: A. Rafet Özkan, *Amerikan Evanjelicleri, Baptistler*, Erzurum, 2005.

²¹ Bkz: Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 319.

²² Bkz: A. Abdibekov, *"Kalktan Çıkan Kayır Dinler"*, Alem, Nisan 1997; C. Zarlıkbekov, *"Sektomafya"*, Asaba, Sayı: 5, 1997, s. 9.

²³ Bkz: Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 326.

dım, eğitim ve öğretim misyonu çerçevesinde hizmetlerini yürütmektedir.²⁴

d. Mooncular

Moonculuk, Kuzey Koreli S. Mong tarafından Güney Kore'de kurulmuş bir teşkilattır. Önceleri Budist olan ancak daha sonra Presbiteryan kilisesine bağlanan bu teşkilatın günümüzdeki merkezi Amerika Birleşik Devletleri'ndedir. Mooncular, pek çok ülkeye yönelik misyonerlik faaliyetlerini yoksul halk kesimlerinden ziyade bilim adamları üzerinde yoğunlaştırmakta, bilim adamlarını değişik yerlere veya kendi merkezlerine davet ederek ve başarılı öğrencilere seçkin okullarda okuma imkânı sağlayarak propagandalarını entelektüel kesim üzerinden yürütmektedirler.²⁵ Özellikle her yıl bir başka ülkede düzenlenen gençlik kampları, onların geleceğe dönük çalışmalarına ağırlık verdiklerini göstermektedir.

Halkın yoğun olduğu bölgelerde toplantı, seminer ve sohbet gibi çeşitli programlarla kendilerini tanıtmaya çalışan Mooncular, Kırgızların entelektüel kesiminin yanında, çocuk ve kadınlara yönelik faaliyetleriyle de tanınırlar. Bişkek'te kurdukları *Güneş Çocukları Tiyatrosu* çocuklara, *Kadınlar Dünya Barış Örgütü* adlı teşkilat da kadınlara Hıristiyanlığı sevdirmeye yönelik faaliyetler göstermektedir.²⁶ Mooncuların basın ve yayın imkânlarından önemli derecede yararlandıkları ifade edilmektedir.

e. Bahaîler

Bazı Dinler Tarihi uzmanlarına göre Bahaîlik, çeşitli dinlerden alınan prensiplerin uzlaştırılmasıyla ortaya çıkmış bir inançtır. Her ne kadar mensupları tarafından yeni bir din olarak tanıtılsa da, insanlara anlatılmaya çalışılan hükümlerin Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlıktan alıntı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Şiiğin bir tarikatı olan Şeyhilikteki Mehdi inancından doğan Batınî, Tevilî ve Hurufî anlayışların yeni bir kalıba sokularak Bahaîlik şeklinde sistematikleştirildiği ifade edilmektedir. Bahaîler, insanlık âleminin birlik ve barışı, cinsiyet eşitliği, dil ve yayın birliği, herkese zorunlu eğitim, aşırı zenginlik ve aşırı yoksullukla mücadele ile ilgili projelerini

²⁴ Erdem, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, s. 106–107.

²⁵ Bkz: Cilacı, *Günümüz Dünya Dinleri*, s. 171; Erdem, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, s. 112–113. Moonculukla ilgili geniş bilgi için bkz: Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 3381–3386; Mustafa Bıyık, *Küresel Bir Din Projesi Olarak Moonculuk*, İstanbul, 2002.

²⁶ Abdibekov, *"Kalktan Çıkan Kayır Dinler"*, s. 7.

anlatarak taraftar toplamaya çalışırlar.²⁷

Günümüzde dünyanın değişik bölgelerinde teşkilatlanan Bahâiler, Kırgızistan'da da misyonerlik faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürmektedirler. Ülkenin değişik bölgelerinde açılan 13 teşkilat²⁸ ve birçok mabetle faaliyette bulunan bu grup, özellikle gençlik üzerinde etkili olmaktadır.

f. Soros Vakfı

Amerikalı George Soros tarafından kurulan Soros Vakfı, diğer Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Kırgızistan'da da dinî/siyasî faaliyet gösteren kuruluşlardan biridir. Soros'a bağlı Açık Toplum Enstitüsü'nün kadınlara ve gençlere yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunduğu, diğer misyoner örgütlerle işbirliği yaptığı ve bu enstitünün çalışmalarını ülkenin en ücra köşelerine kadar yaydığı söylenebilir. Vakfın sosyal, siyasal ve ekonomik faaliyetlerinin toplumsal düzen ve kültürel yozlaşma açısından etkinliği tartışılmaktadır.²⁹

Soros Vakfı, Kırgızistan'da eğitim, medya, toplum sağlığı, insan hakları, kadın hakları, hukuk, ekonomi gibi alanlarla ilgilenme ve sosyal reformları destekleme görüntüsü altında toplum üzerindeki etkinliğini artırmaya çalışmaktadır.

Kırgızistan'daki misyoner gruplar burada özet olarak değinilenlerden ibaret değildir. Bu ülkeye yönelik faaliyet gösteren amatör ya da profesyonel daha birçok misyoner gruptan söz etmek mümkündür. Budistlerin Bodhi ve Çamsen adlı iki teşkilatı, Yahudilerin Dinî İdare'si, Hint kökenli Krişnacılar, Beyaz Kardeşler Teşkilatı ve Mormonlar bunlardan bazılarıdır. Bu gruplar çeşitli vakıflar, okullar ve dernekler aracılığı ile faaliyetlerini sürdürmektedirler.³⁰

B. Kırgızistan'da Dinî Hayat

Kırgızistan, 198 bin kilometre kare yüzölçümü ve beş milyon civarındaki nüfusuyla küçük bir ülke görünümündedir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığına kavuşan bu ülkenin yönetim şekli cumhuriyettir. Ülke nüfusunun %75'i Müslüman, %20'si Ortodoks ve geri kalan %5'i ise farklı din mensubu insan-

²⁷ Bkz: Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 388-395.

²⁸ Bkz: Botoev, *Zaman Gazetesi*, Kırgızistan, 22.02.2002.

²⁹ Erdem, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, s. 147-148.

³⁰ Bkz: Yaşar Kalafat, *Uluğ Türkistan Notları*, Ecdad Yayınları, Ankara, 1995, s. 85; Botoev, *Zaman Gazetesi*, Kırgızistan, 22.02.2002; Polat, *"Din, Terör ve Güvenlik"*, s. 73.

lardan oluşmaktadır. Ülkedeki toplam nüfusun etnik dağılımı ise; %52-54'ü Kırgız, %18'i Rus, %13'ü Özbek, %2,5'i Ukraynalı, %2,5'i Alman, %11,8'i de diğer etnik gruplar şeklindedir.³¹

Resmi kayıtlara göre Kırgızistan'da 1.300 kadar teşkilat aracılığıyla dinî amaçlı faaliyet yürütülmektedir. Bu teşkilatlardan 1.032'si İslâm, 44'ü Pravoslav, 40'ı Yahova Şahitleri, 35'i Baptist, 19'u Luteryan, 19'u Adventist, 21'i Hıristiyanlığın diğer mezhepleri, 10'u Bahâî, 41'i de diğer dinler ile ilgilidir. Ülkedeki cami sayısı, bağımsızlığın gerçekleştiği 1991 yılında 39 iken, günümüzde bu rakam 2.000'in üzerine çıkmıştır.³² Müslüman halkın geneli mezhep yönünden Sünnî-Hanefî olmakla birlikte, halk arasında az sayıda da olsa Şîî ve Vahhabî bulunmaktadır.

Kırgız halkının İslâm'a girmeden önce, diğer Türk boyları gibi, geleneksel Türk inançlarını yani Şamanizm ve Zerdüştlüğü benimsediği, bazı tanrılara ve ataların ruhlarına inandığı ifade edilmektedir.³³

1991 yılında bağımsızlığına kavuşan ve pek çok etnik unsurun ortak vatanı olan Kırgızistan, tarihte kader birliği yaptığı ülkelerle ve şu anki komşularıyla ilişkileri nedeniyle zengin bir dinî/kültürel dokuya sahiptir.³⁴ Göçebe dönemden kalma primitif dinî/örfî değerler ile ileri tarım toplumlarına özgü monist dinlere ait unsurların harmanlaştığı Kırgızistan'da, adeta ebruyu andıran zengin içerikli bir inanç yapısı oluşmuştur.³⁵ Geniş bir coğrafyadan etkilenmenin ürünü olduğu belli olan bu zengin dokunun, günümüzde farklı bir sosyal içerikle yeniden canlanıp şekillenmeye başladığı görülmektedir.

1. Kırgızistan ve İslam

Orta Asya'nın en eski kavimlerinden olan Türkler, 8. yüzyılda Araplar tarafından Fergana bölgesinde gerçekleştirilen fetihlerden

³¹ Bkz: Nermin Güler, "Kırgızistan Ülke Profili", Avrasya Dosyası, Kazakistan ve Kırgızistan Özel, Cilt: 7, Sayı: 4, 2002, s. 21; Cihan, "Kırgızistan'da Dini Bilinçlenmenin Toplumsal Tezahürleri", s.82.

³² Dilaram Akramova, Kırgızistan'da Orta Mekteplerdeki Adap Sabagı Dersinde Din Eğitimi İle İlgili Amaçların Gerçekleşme Düzeyi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 18.

³³ Bkz: Seyfettin Erşahin, Kırgızlar ve İslamiyet, Ankara, 1999, s. 21-22; Mustafa Erdem, "Kırgız Türkleri", Sosyal Antropolojik Araştırmalar, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s. 94-96.

³⁴ Kırgızistan hakkında geniş bilgi için bkz: Kamil Tüğen, Kırgızistan'dan Notlar, Bassaray Matbaası, Bişkek, 2002; Feyzullah Budak, Kırgızistan, 3. Bski, Ankara, 2003.

³⁵ Bkz: Erdem, "Kırgız Türkleri", s. 44-48; Cihan, "Kırgızistan'da Dini Bilinçlenmenin Toplumsal Tezahürleri", s. 82.

sonra İslâm dini ile tanışmışlar,³⁶ 10. yüzyıldan itibaren de Müslümanlaşma sürecine girmişlerdir. Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın Müslüman olması, onun yönetimindeki kitlelerin toplu olarak İslâm'a girmesini ve Türk dünyasında İslamlaşma sürecini hızlandırmıştır. Nakşibendilik, Yesevîlik ve Kadriîlik gibi tarikatların bu sürece önemli katkıları olmuştur.³⁷ Gerek bireysel ve gerekse topluca dine giriş hareketleri sonrasında Türkler İslâm dinini kültürel ve kurumsal olarak benimseyip özümsemişler, bu yeni dinin sosyal hayatta etkinliği ve kitlelere tanıtılması konusunda özveriyle bir çaba içerisinde girmişlerdir. Başlangıçta İslâm'ın inanç ve ibadet ilkelerinin günün yaşanan değeri haline getirilmesi yönündeki çalışmalar, ileriki aşamalarda dinî değerlerin mahalli kültürle kaynaşmasını sağlamıştır.

Kırgızistan'da din olarak İslâm'ın tercih edilmesi ile ilgili değişik değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu değerlendirmelerden birine göre, İslam bedevi Araplar arasında ortaya çıkmış bir dindir. Dolayısıyla göçebe hayatına alışık Kırgızlar, kendilerine benzer bir yaşam tarzına sahip olan Arapların inancını benimseyip bu inancı yaşamaya kolay adapte olmuşlardır. Ayrıca Kırgız gelenek ve görenekleri ile Müslümanlık arasında büyük benzerlik bulunduğu söylenmektedir.³⁸

Din tercihiinde coğrafi yakınlığın da etkili olduğuna inanılmakta, coğrafi bakımdan Rusya'ya uzak konumdaki Kırgızistan'ın Müslüman ülkelere yakın olmasının, halkın Hıristiyanlığı değil de Müslümanlığı seçmesinde önemli rol oynadığı ifade edilmektedir. Bu değerlendirmeyi benimseyenlere göre, İslam orijinal bir inanç sistemi olmayıp her türlü etki ve değişikliğe açık, zaman ve mekânla göre değişik şekiller alabilen bir özelliğe sahiptir.³⁹

Türklerin İslam ile tanışması, sadece İslâm'ın insanlar arasında yayılıp yaşanan bir inanç haline gelmesi yönünden değil, aynı zamanda Türk toplumlarında birlik ve dayanışma bilincinin gelişmesi açısından da önemli olmuştur. Türk boyları tarafından Orta Asya'da İslam öncesi dönemlerde çeşitli devletler kurulmuş olmasına rağmen, insanlar ve gruplar arası birlik ve dayanışma duygusu, medeni bir toplum olma bilinci, Müslümanlığı kabulden sonra daha fazla gelişmiştir. İslâm'ın 'tevhid akidesi' etrafında oluşturulması planlanan *birlik* düşüncesi, Osmanlı gibi uzun yıllar pek çok ırkı bir

³⁶ Erşahin, *Kırgızlar ve İslâmiyet*, s. 22.

³⁷ Bkz: N. Devlet, *Çağdaş Türkler*, İstanbul, 1996, s. 367-368.

³⁸ S. Dorjenov, *İslâm'ın Bugünkü Kündö*, Kırgızistan Yayınları, Frunze, 1980, s. 13.

³⁹ Bkz: Dorjenov, *İslâm'ın Bugünkü Kündö*, s. 13; M. Abdildaev, *Kırgızistan'da Ateistlik Köz Karaştın Kalıptanışı*, Kırgızistan Yayınları, Frunze, 1982, s. 61; Alapaev, *Din Cana Caştardı Ataistik Tarbiyaloo*, s. 22-23, 26-29, 36-37.

arada, barış ve istikrar içerisinde barındırabilen bir büyük devletin doğmasına zemin hazırlamıştır. Aynı şekilde İslâm'ı iyi yaşama arzusuna bağlı olarak dinin ana ilkeleri doğrultusunda yapılan ciddi bilimsel çalışmalar, başka alanlardaki çalışmaları da etkilemiştir. Din ve diğer alanlarla ilgili ortaya çıkan bu nitelikli eserler, sadece İslam dünyasının değil, diğer kültür ve medeniyetlerin de yıllarca yararlandığı temel kaynaklar olmuştur.⁴⁰

Ekim 1917 ihtilâli ile birlikte kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde dinin reddedilip dinsizliğin asıl kabul edildiği bir ideoloji benimsenmiştir. Yeni kurulan birliğin fikrî temellerinin dayandırıldığı Lenin ve Stalin sözde din özgürlüğünden yana olsalar da, devletin yazılı anayasasında dinî düşünce ve faaliyetlere kısıtlama ve hatta önemli ölçüde yasak getirilmiştir. 1992 yılında Sovyetler Birliği hükümetinin kabul ettiği özel bir kanun, din öğretimi yasağını ve bu yasağa uyulmaması halinde uygulanacak cezaî hükümleri içermektedir.⁴¹ Tanrı'nın olmadığı düşüncesine dayalı ateizm bir inanç sistemi gibi algılanıyor, ateist eğitimin amacının öğrencileri dinî hurafelerden uzak tutarak ilmi bir zihniyetle yetiştirmek olduğu ifade ediliyordu.⁴²

Sovyetler Birliği'nin din karşıtı propagandası, Stalin'in önderliğinde 1940'lara kadar güçlenerek devam etti. Müslüman din adamları rejim aleyhtarlığı suçu ile cezalandırılıyor, kimileri öldürülüyor, kimileri de uzak bölgelerdeki esir kamplarına sürgüne gönderiliyordu. O dönemde Türkistan bölgesinde 14.000 cami kapatılmıştı. Ancak Stalin II. Dünya Savaşı'nda ülkedeki Müslüman vatandaşların kendilerine uygulanan yasaklamalar nedeniyle düşman tarafı desteklemeleri ihtimalini düşünerek, savaş boyunca bütün dinlere serbestlik tanıdı. Savaşın sonra da Müslümanların ibadet etmelerine kısmen izin verildi. Bu düşünce değişikliğinden yararlanan Müslümanlar Taşkent, Ufa, Kuzey Kafkas ve Bakü dinî idarelerini kurdular.⁴³

Sovyetler Birliği döneminde İslâm dininin öğretildiği kurumlar kapatılmakla birlikte, Özbekistan'ın Buhara şehrindeki iki medrese-

⁴⁰ Mustafa Erdem, "Orta Asya'da İslam'ın Geleceği", Oş Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 3-4, Oş/Kırgızistan, 2003, s. 8.

⁴¹ Bkz: Dilaram Akramova, *Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri ve Kırgızistan'daki Durum*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000, s. 81; Timur Kozukulov, "Tarihî Süreçte Orta Asya ve Kırgızistan'da Din Siyaseti ve Eğitimi", A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, Erzurum, 2005, s. 173.

⁴² Bkz: Babanski, *Pedagogika*, Moskova, 1988, s. 137; Kozukulov, "Tarihî Süreçte Orta Asya ve Kırgızistan'da Din Siyaseti ve Eğitimi", s. 175.

⁴³ Akramova, *Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri ve Kırgızistan'daki Durum*, s. 84; Kozukulov, "Tarihî Süreçte Orta Asya ve Kırgızistan'da Din Siyaseti ve Eğitimi", s. 173.

nin eğitim-öğretime devam etmesine izin verilmiştir. Bu medreselerde yedi yıl eğitim gören öğrencilerden istekli olanlar Taşkent'teki İslâm Enstitüsü'ne devam ediyorlardı. Orada beş yıllık eğitim süresini tamamlayanlar ise, diplomalı molla olarak halka din hizmeti veriyorlardı. Yine o dönemde Orta Asya'dan her yıl bir ya da birkaç genç, Yakın Asya veya Afrika'daki Arap ülkelerine İslâmî eğitim için gönderiliyordu.⁴⁴

Bazı istisnaları bulunmakla birlikte, Sovyetler Birliği döneminin genelinde uygulanan yasakların etkisiyle, Türk toplulukları geleneksel yaşam tarzından ve dinî/kültürel değerlerden zamanla uzaklaşmıştır. Özellikle yönetim sorumluluğunu üstlenen kesimler, fitrî bir ihtiyaç olmasına rağmen, dine yönelişi çağdaşlığa ve moderniteye karşı görmüşlerdir.⁴⁵ Sosyalist anlayışa ve Rus eğitim sistemine göre açılan Rus-Kırgız okullarında ateist felsefe doğrultusunda eğitim verilmiştir. Yine o dönemde din eğitimi veren kurumların Taşkent'te toplanması, dinî eğitimin sadece Mir Arap ve İmam Buharî medreseleriyle sınırlandırılması, yaygın din eğitimi veren mescitlerin büyük çoğunluğunun kapatılması, Kırgız toplumunun geçmişiyle olan bağının zayıflamasında etkili olmuştur. Uygulanan politikalarla dinî değerlere bağlılığı oldukça zayıflayan halk, yeni dinî bilgiler öğrenme yerine mevcut durumu korumaya, siyasal sistemin dikkatini çekmeyecek şekilde bazı dinî pratikleri uygulamaya çalışmıştır. Kırgızistan halkı o dönemde her ne kadar bağlı bulunduğu devletin rejim ve eğitim sistemiyle uyumlu bir görüntü sergilemeye çalışmış olsa da, Müslüman kimliğini, kendi kültür ve gelenegini tamamen kaybetmemeyi başarabilmiştir. Özellikle şehir merkezlerine uzak bazı bölgelerde din eğitimi faaliyetleri gizlice yürütülmüştür. Nikâh, sünnet ve cenaze merasimleri yasaklanmamış, bazı camilerde çocuklara dinî bilgilerin öğretilmesine göz yumulmuştur.

Bağımsızlık sonrasında Orta Asya Türk topraklarında uygulanan dinle ilgili bazı politikalar, bu toplumların modernleşme sürecini olumsuz etkilemiştir. Yakın geçmişte kendilerine telkin edilen ve kısmen de olsa günümüzde etkinliği devam eden ateist ideoloji, başta din olmak üzere kültürün bütün alanlarında hissedildiği için, İslam'ın öngördüğü birlik ve kardeşlik bilincinin bu topluluklar arasında sağlanması sürecini geciktirmektedir. Sürekli gündemde tu-

⁴⁴ Kozukulov, "Tarihî Süreçte Orta Asya ve Kırgızistan'da Din Siyaseti ve Eğitimi", s. 175.

⁴⁵ Erdem, "Orta Asya'da İslam'ın Geleceği", s. 9. Sovyet Birliği döneminde yöneticilerin dinle ilgili düşüncelerinin dayandığı temellerle ilgili geniş bilgi için bkz: Helene Carrere D'ncausse, *Sovyetlerde Müslümanlar*, Terc: Adnan Tekşen, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992, s. 13-15; Cafer S. Kırimer, *Rus Yayılmacılığının Tarihi Kökenleri*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.

tılmaya çalışıldığı anlaşılan yapay ayrılıklar, Orta Asya toplumlarının tarihten gelen ortak unsurlar üzerinde ittifak etmelerinin ve bu genç devletlerin kendi sınırları içerisinde sağlam bir güç olmalarının önünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

Günümüzde dünyanın değişik yerlerinde ortaya çıkıp dinle birlikte anılan ve insanlığın huzurunu bozan olayların yaşandığı bilinmektedir. Bu çerçevede sosyal düzen ve sosyal gruplar arasında barışın sağlanmasına zemin hazırlaması gereken dinin yanlış algılanıp uygulanmaya çalışılmasının insanları çatışmaya ve kargaşaya sürüklediği göz ardı edilmemelidir. Bu ikilem, Kırgızistan'da da bütün açıklığıyla kendini göstermektedir. Bir yanda dinî bilgi alma ihtiyacını karşılamak isteyen insanların iyi niyetleri ve samimiyete dayalı arayışları, diğer yanda ise geleneksel tavrın devamı niteliğindeki dine ve dindar insana karşı önyargılı yaklaşımlar ve onlar üzerinde uygulanan baskılar.⁴⁶ İşte bu kaos ortamı, yabancı misyonerler ve çeşitli siyasi/ideolojik gruplar için önemli bir faaliyet zemini oluşturmaktadır.

Kırgızistan'da İslâm dini ile ilgili çeşitli anlayış biçimlerinden söz edilebilir. Bazı kişi ve çevrelerce İslâm dini ve dindar Müslümanlar ülkenin geleceği açısından potansiyel bir tehdit unsuru olarak görülmekte, mağdur ve masum kesimlerin din özgürlüklerinin savunuculuğunu üslenme görüntüsü altında radikal dinî oluşumlara destek sağlanıldığına inanılmaktadır. Din karşıtı propagandaların etkisinden kurtulup dine yönelme ihtiyacı duyan insanlara yardımcı olmaya çalışan, ancak dinî konularda sağlıklı bilgilendirme yapıp yapamayacağı tam olarak anlaşılamayan pek çok İslâmî akımın bu ülkede faaliyet gösterdiğinden söz edilebilir. Müslümanlık anlayışıyla ilgili kökeni değişik ülkelere dayanan farklılıklar, değişik ırk ve inanç unsurlarını bir arada barındıran bu ülkede birlik şuurunun sağlanıp yapay nedenlerden kaynaklanan ayrımcılıkların giderilmesinin önündeki engellerden biri olarak görülebilir.

Kırgızistan halkı uzun yıllar farklı etnik ve kültürel unsurlarla birarada yaşama tecrübesine sahiptir. Ancak bu yaşam tecrübesinin pek de sağlıklı bir zeminde sürdüğünü söylemek zordur. Yıllarca birlikte yaşamalarına rağmen, ülkedeki çeşitli etnik ve kültürel unsurlar arasında kalıcı bir birlikteliğin sağlanamamış olması gözlerden kaçmamaktadır. Bu noktada, İslam dininin günümüzün yükselen değerlerinden biri olduğu düşüncesinin toplum bireylerine anlatılması, farklı unsurları bir arada anlayış ve hoşgörü temelinde dayalı olarak barış içerisinde yaşatabilecek en güçlü değerın İslâm dini olduğu bilincinin aydın ve yöneticiler tarafından benimsenmesi

⁴⁶ Bkz: Erdem, "Orta Asya'da İslam'ın Geleceği", s. 10

önemlidir. Çünkü her şeye rağmen Kırgızistan halkının milli ve manevî değerlerinin temelini İslâm dini oluşturmaktadır. Nitekim bu düşünceyi canlandırmaya yönelik girişimler de yok değildir. Halkın yardımı ve pek çok Müslüman ülkenin desteğiyle açılan camiler, çeşitli adlarla faaliyet gösteren eğitim kurumları, halkın dinî değerlere olan ilgisinin bir sonucudur. Ancak her geçen gün artarak devam eden misyonerlik faaliyetleri karşısında bu girişimlerin yetersiz kaldığı da bir gerçektir.

2. Kırgızistan'da Din İmajı

18. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya halkları Rus İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girdikten sonra, Ruslar kendi dinlerini yeni vatandaşları arasında yaymaya başlamışlardır. Daha sonra Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla Kırgızların da içerisinde yer aldığı Müslüman Türklerin din özgürlüğü engellenmiş, cami ve medreseler yıkılmış, ezanlar yasaklanmıştır. Halka dinî bilgileri öğretmeye çalışanlar suçlu sayılmış, bazı din adamları idam edilmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde dinin sosyo-kültürel bir gerçeklik olarak devam ettiği görüşü bazı Sovyet yetkililer tarafından ileri sürülse de, bu görüşte tutarsızlık vardır. Yöneticiler kimi zaman dinin korunmasıyla övünmüş ve kısıtlı da olsa sağlanan din özgürlüğünün tüm farklı görüşler karşısında demokratik tutumun bir göstergesi olduğunu söylemişler, kimi zaman da tam tersi bir anlayışla dine endişeyle bakılmış, din aleyhtarı propagandaların işlendiği basın ve yayın organlarıyla ateizm yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.⁴⁷ Dinî içerikli gazete, dergi ve kitap yayınlamanın veya bu tür yayınları bulundurmanın zorluğu, eğitilmiş din görevlilerinin olmaması ve halkın dini ehliyetsiz ve sorumsuz kişilerden öğrenmek zorunda kalması, o dönemde Kırgız halkı arasında olumsuz din imajının yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

Bağımsızlık öncesi Kırgız okullarında dini hayali ve ilizyonik bir olgu, toplumsal gerginliğin simgesi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeyi engelleyen bir unsur olarak kabul eden ateist ideoloji, yetişmekte olan nesil üzerinde oldukça etkili olmuştur.⁴⁸ Bu ideolojinin etkisi altında bulunan bazı yazarlar, yerli feodallerin halkı kendilerine itaat ettirmede dini araç olarak kullandıklarını söylemişlerdir. Bu tür anlayışlar doğrultusunda, inancın daha ziyade siyasal, kültürel ve ekonomik bakımdan güçsüz toplumlarda ortaya çıktığı,

⁴⁷ Bkz: D'ncausse, *Sovyetlerde Müslümanlar*, s. 13.

⁴⁸ Bkz: S. N. Vişnyakov, *Baldarga Mektepte Cana Üy-Bülödü Ateisttik Tarbiya Berüü*, Mektep Yayınları, Frunze, 1975, s. 25; Abdılđaev, *Kırgızistan'da Ateisttik Köz Karaştın Kalıptanışı*, s. 57-59; Ormonbek Alapaev, *Din Cana Caştardı Ataisttik Tarbiyaloo*, Frunze, 1985, s. 18-20.

özellikle Müslümanlığın eğitim düzeyi düşük cahil insanlar arasında ilgi gördüğü, bilgili insanların ise bir dinî inancı benimsemeye ihtiyaç duymadıkları şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁴⁹ Devlet okullarının ilk görevinin komünist vatandaş yetiştirmek ve müstakbel Sovyet vatandaşlarını dinlerin aşılacağı zararlı ve gerici düşüncelerden uzak tutmak olduğu vurgulanmıştır.⁵⁰

Dinle ilgili olumsuz propagandalardan biri de, İslam'ın kadınlarla ilgili anlayışı ile ilgili konularda yürütülmektedir. Bazı ateist yazarlara göre, İslâm erkeğin üstünlüğünü esas kabul etmekte ve kadını geri plâna itmektedir. Bu yazarlardan Alapaev bir eserinde, 'İslâm Şeriatı, erkeklere kadınları aşağılamayı öğretip, onların hiçbir şekilde hak sahibi olmadıklarını dogmatik olarak tescil eder'⁵¹ ifadesine yer vermiştir. Bu görüşüne delil olarak da, Rusya ile birleşmeden önce Kırgız erkekleri arasında birden fazla kadınla ve küçük yaştaki kızlarla evlenmenin yaygın olmasını göstermiştir.⁵²

Kırgızlar, 70 yıl dine karşı olan Sovyet rejimi içerisinde yaşamalarına ve ateist ideolojiyi savunan kendi aydın ve yazarlarının telkinlerine rağmen, asırlardır inanıp sahip çıktıkları dinlerini unutmamışlardır. Yani Kırgızistan'da her türlü yasağa göğüs gererek dini zor şartlar altında da olsa öğrenip yaşamaya çalışanlar hiçbir zaman eksik olmamıştır. Bazı evlerde, cami ve medreselerde din eğitimi gizlice yürütülmüştür. Ancak buna rağmen Kırgızistan halkı, gerek göçebe hayatın imkânsızlığı ve gerekse Sovyet rejiminin baskıları sonucu örgün ve sağlıklı bir din eğitiminin yoksun kalmıştır. Bu yüzden gelenekle din iç içe girmiş, geleneklere dayalı pek çok halk inancı dinin aslı unsuru gibi algılanır olmuştur.⁵³

Kırgızistan özgür demokratik bir devlet yapısına kavuştuktan sonra, toplumun dinî hayatında bir canlanma olmuştur. Ülkede bağımsızlığın ilân edilmesiyle birlikte, önceleri gizlice yaşanan din açıkça yaşanmaya başlamış, artarak gelişen dinî bilinçlenmeyle oruçlar tutulmuş, toplu olarak cuma ve bayram namazları kılınmıştır. Daha önceleri din hakkında konuşmaya çekinen halk, artık toplum düzeninin korunmasında dinî değerlerin rolünü, genç nesli eğitmede mescit ve medrese gibi kurumların önemini vurgulamaya

⁴⁹ Bkz: D'ncausse, *Sovyetlerde Müslümanlar*, s. 51; Dorjenov, *İslam'ın Bugünkü Kündö*, s. 101-110, 160; Kaniy Şamenova, *Ayıl Caştarın Ataistik Tarbiyaloo*, Frunze, 1985, s. 5.

⁵⁰ D'ncausse, *Sovyetlerde Müslümanlar*, s. 13-14.

⁵¹ Alapaev, *Din Cana Caştardı Ataistik Tarbiyaloo*, s. 30.

⁵² Alapaev, *Din Cana Caştardı Ataistik Tarbiyaloo*, s. 31-32. Ayrıca bkz: T. Şarşembaev, *Turmuş Cana Din*, Mektep Yayınları, Frunze, 1983, s. 40.

⁵³ Geniş bilgi için bkz: Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, s. 245-252.

başlamıştır.⁵⁴

Günümüzde Kırgızistan'ın şehir ve köylerinde cami, mescit ve din eğitimi veren medreselerin sayısı her geçen gün artmakta, gazetelerde din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili yasa ve tüzükler yayınlanmaktadır.⁵⁵ Müslümanların bayram günleri resmi tatil olarak ilân edilmekte, namaz, oruç ve kurban gibi dinî görevlerin yerine getirilmesinde bazı kolaylıklar sağlanmaktadır. Bayram namazları, pek çok vatandaşın katılımıyla şehrin hükümet konağının önündeki en büyük meydana kılınmaktadır.

Kırgızistan'da din karşıtlığının ve dinî faaliyetlerin engellenmesi gerektiği yönündeki düşünceler kısmen de olsa devam etmekle birlikte,⁵⁶ pek çok yönetici ve aydın dinin lehine görüş belirtmeye başlamıştır. Dinin birey ve toplum hayatı için vazgeçilmezliği, alkol, uyuşturucu, rüşvet, hırsızlık, yolsuzluk gibi olumsuzluklarla mücadele, toplumun malını koruma, büyüklere saygı ve küçüklere sevgi gösterme, anne babaya itaat etme ve temizlik alışkanlığı kazanma gibi konularda dinin gücünden yararlanmak gerektiği üzerinde durulmaktadır.⁵⁷ İslâm'ın pek çok ilkesi, Kırgız halkının kültürü olarak yaşamaya devam etmektedir.⁵⁸ Ancak yine de Sovyet Rusya döneminden kalan dine soğuk ya da nötr bakış açısının kısmen de olsa önemini koruduğu söylenebilir. İslâm dininin Kırgızistan halkı için millî bir güç unsuru olduğu, millî kimliğin özünü dinî değerlerin oluşturduğu henüz yeterince kavranamamıştır.⁵⁹

Anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi, Kırgızistan'daki siyasal anlayışlar ve toplumun ekonomik düzeyi, öteden beri halkın dinle ilgili anlayış ve yaşantısında etkili olmaktadır. Bu ülkeyle siyasal, ekonomik ve kültürel işbirliği yapacak gelişmiş ülkelerin halkın dinî anlayışı ve yaşantı biçimi üzerinde etkili olacağı açıktır. Burada yaptığımız gözlemler, Kırgız halkının Sünnî İslâm anlayışına daha yakın olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Nitekim kendileriyle görüştüğümüz bazı yetkililer, Müslüman toplumun dinî bilince sahip olması için, Sünnî İslâm geleneğine sahip Türkiye'nin daha aktif rol oyna-

⁵⁴ Bkz: D'ncausse, *Sovyetlerde Müslümanlar*, s. 29-30; Taalaybek Temirov, "Kırgız Bolgonuma Sıymıktanam", *Sovettik Kırgızistan Gazetesi*, Sayı: 259, 10.11.1998, s. 3; Kalafat, *Uluğ Türkistan Notları*, s. 84-85.

⁵⁵ Bkz: *Sovettik Kırgızistan Gazetesi*, Sayı: 129, 07.06.1990, s. 1.

⁵⁶ Bkz: Ömüralı Uulu Çoyun, *Tenirçilik*, Kron Yayınları, Bişkek, 1994, s. 279; Amangul Esenaliev, "Diniy Sabat Uçur Talabı", *Kırgız Tuusu Gazetesi*, Sayı: 55, 16-19.05.1997, s. 4.

⁵⁷ Bkz: Kumay Ömürdakov, "Til, Dil, Din", *Sovettik Kırgızistan Gazetesi*, Sayı: 281, 08.12.1990, s. 2; *Kırgız Ruhü Gazetesi*, Sayı: 113, 08.05.1990, s. 3.

⁵⁸ Geniş bilgi için bkz: Canıl Kıpçak, "Ruhîy Döölöttör Kömüskö Kalbasa", *Aalam Gazetesi*, Sayı: 5, Mart 1992, s. 1; Bektemir Murzubraimov, "Baba Salttarının Bardığı Ulukpu", *Kırgız Tuusu Gazetesi*, Sayı: 20, 20.02.1997, s. 18.

⁵⁹ Bkz: Erdem, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, s. 143.

ması gerektiğini ifade etmektedirler.

C. Kırgızistan'da Din Eğitimi

1. Din Eğitiminin Hukuki Temelleri

1991 yılında Kırgızistan bağımsızlığa kavuşunca devletin dine olan tutumunda da değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklik, dönemin Cumhurbaşkanı A. Akaev'in Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Koçkor'da yaptırılan Ak Mescit'in açılış töreninde özet olarak söylediği şu sözlerden de anlaşılmaktadır:

*"Milletimizin önünde duran hedeflerin gerçekleşmesinde dinin ve dinî müesseselerin rolü büyüktür. İslâm'ın toplumumuzdaki etkisi gittikçe artmaktadır. Devletimiz düzenli ve belli çerçeve içerisinde yapılan İslâmî faaliyetlere destek verecektir. Ancak, bazı insanlar dinin devletten ayrı olduğu ilkesine dayanarak ve toplum içinde bir takım faaliyetlerde bulunarak, dini devlete karşı bir güç gibi göstermeye çalışmaktadırlar. Onların bazen devletin yasa ve kurumlarını göz ardı ettiklerini görüyoruz. Bu tür tavırlar içerisinde olan dinî cemaatler var."*⁶⁰

Kırgızistan demokratik lâik bir ülkedir. Din işleri ile devlet işleri birbirinden ayrılmıştır. 1993 tarihli Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nın 16. Maddesinde *"Kırgızistan Cumhuriyeti'nde herkes kendi dinine inanma, dinî örf ve adetlerini yerine getirme özgürlüğüne sahiptir..."*⁶¹ hükmüne yer verilmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti Anayasa'sının 2. Maddesi'nde: *"Dinî kurum ve törenler devletten ayrılmıştır. Ancak vatandaşlar, dinî inancı ne olursa olsun, her türlü eğitimi alma hakkına sahiptirler"* ifadesi bulunmaktadır. Aynı maddede din eğitimi ile ilgili şu ifadeler de yer almaktadır: *"Vatandaşlar dinlerini öğrenmek için dinî teşkilat kurabilir ve tek başına veya başkalarıyla istedikleri dilde eğitim alabilirler."*⁶²

Kırgızistan'da devlet, anayasaya aykırılık görmediği sürece din işlerine karışmaz. Bir din mensubunun başka bir din mensubuna müdahale etmesine de izin verilmez. Din siyasete, anayasada belirtilen şartlara uymak kaydıyla karışabilir, bunun ötesine geçemez. Dinî kurumların anayasal şartlara uygun olarak medyadan yararlanma hakkı vardır.⁶³

⁶⁰ Gosudarstvo Religiya-i Zakon (Zbornik Dokumentov-i Materialov), Bişkek, 1997, s. 3-4.

⁶¹ Kırgız Respublikasının Konstitutsiyası, Bişkek, 1993, s. 12.

⁶² Kırgız Respublikasının Konstitutsiyası, s. 3-6.

⁶³ Gosudarstvo Religiya-i Zakon, s. 77.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde din ile ilgili eğitim faaliyetleri devletten ayrı kurumlarca yürütülmektedir. Devletin Eğitim Bakanlığı bünyesindeki okullarda din eğitime yer verilmez. Sadece ilk ve ortaöğretimdeki Adap Dersi'nin programındaki bazı kültürel konuların işlenişinde dinî bilgilerden yararlanılmasına izin verilmiştir. Ancak çeşitli dernek ve vakıflar tarafından işletilen dinî kurumlarda, eğitim faaliyetleri anayasaya uygun bir şekilde yürütülebilir. Dernek ve vakıflara bağlı olarak dinin öğretildiği okullar açılabilir. Din eğitimi kurumlarında yapılan faaliyetler için ihtiyaç duyulan bina, malzeme ve öğretmen maaşı gibi giderler devlet tarafından değil, söz konusu kurumların gelirleriyle karşılanır. Bu kurumlar için bağış alınabilir, yardım toplanıp vakıf, dernek vb. teşkilatlar kurulabilir.⁶⁴

Kırgız Cumhuriyeti vatandaşları yukarıda belirtilen anayasal yapının dışına çıkmadan, istediği dinin mensubu olabilir veya hiçbir dine inanmayabilirler. Bu durum Anayasanın 2. bölümünün 16. maddesinin 11. bendinde şu ifadeyle açıklanmaktadır: *"Her insanın bir dine inanmasına, merasimlerde dinî ve ateistlik faaliyetlerine özgürlük tanınır. Her insanın herhangi bir dini tutmaya veya hiçbirisini tutmamaya, dinî ve ateistlik inançları seçmeye, onları yaşama hakkı vardır."*⁶⁵

Din ve vicdan özgürlüğü hakkında belirtilen hakların sağlanması, korunması ve dinî faaliyetleri yürüten kurumların kontrol edilmesi devletin sorumluluğundadır. Bu nedenle, 13 Nisan 1996'da ülkedeki dinî hizmetleri düzenleyici bir yasa çıkartılmış ve devletin dinle ilgili siyasetini yürütmek üzere hükümete bağlı bir organ olarak Din İşleri Komisyonu kurulmuştur.

Din İşleri Komisyonu sadece halkın genelinin inancı olan İslâm dini ve Müslümanlar tarafından kurulup yürütülen dinî kurumlarla değil, diğer din ve mezheplerle de ilgilenip onların faaliyetlerini denetlemektedir.

2. Dinin Öğretildiği Eğitim Kurumları

a. Örgün Eğitim Kurumları

Uzun süren Sovyetler Birliği döneminde eğitimin her aşamasında ateist ideolojinin etkin olması nedeniyle Kırgızistan toplumu temel değerlerden büyük ölçüde uzaklaşmış ve meydana gelen manevî boşluk başka düşüncelerle doldurulamamıştır. Bu durumun bireylerin zihinlerinde ve sosyal hayatta oluşturduğu olumsuzlukla-

⁶⁴ Bkz: Gosudarstvo Religiya-i Zakon, s. 79-80.

⁶⁵ Kırgız Respublikasının Konstitutsiyası, s. 3-6.

ra karşı temel insanlık değerlerinden biri olan dinin okullarda öğretilmesi gündeme gelmiştir.

a.1. İlk ve Ortaöğretim Okulları

Bağımsızlık dönemi Kırgızistan'da yetişmekte olan nesle dinî bilgilerin öğretilmesi amacıyla 1991–2003 yılları arasında on bir yıllık temel eğitim okullarının 1–3. sınıflarında *İman Sabagı* adlı ders, 4–11. sınıflarda da *İman Dersi*⁶⁶ isteğe bağlı olarak okutulmuştur. Daha sonra Eğitim Bakanlığı'nın 12 Mayıs 2003 tarihinde yayınladığı bir genelgeyle bu iki ders *İman Dersi* adı altında birleştirilmiş, 1–11. sınıfların tamamı için zorunlu hale getirilmiştir. Söz konusu dersin adındaki 'iman' kavramına yüklenen farklı anlamlar dersin içeriğinin tartışılmasına neden olmuştur. Bazıları 'iman' kavramının inanç anlamına geldiğini, dolayısıyla ders içerisinde toplumun dinî inancı ile ilgili konuların işlenmesi gerektiğini söylerken, bazıları da Kırgız dilinde imanın ahlâk, onur ve kültür gibi anlamları içerdiği düşüncesinden yola çıkarak, dersin kültürel konularla sınırlı olmasının lâik eğitim anlayışına daha uygun düşeceğini belirtmişlerdir. Tartışmalar değerlendirilmiş ve 19 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren 545 sayılı kanun ile dersin adı *Adap Dersi* şeklinde değiştirilmiştir. Yeni dersin programında ahlâkla ilgili konuların içerisinde serpiştirilmiş olarak yer alan dinî içerik azaltılmış, kültürel konular ise zenginleştirilmiştir.⁶⁷

Kırgızistan'da çeşitli etnik gruplara ait okullar bulunmaktadır. Kırgız Okulu, Özbek Okulu, Rus Okulu, İngiliz Okulu ve Türk Lisesi adlarıyla faaliyet gösteren bu temel eğitim kurumları, Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen program ve esaslara göre eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmektedir.

Okul seçme, velilerin isteğine bağlıdır. Genelde veliler kendi milletlerine ait okulları tercih etmekle birlikte, çocuklarını farklı okullara da gönderebilmektedirler. Örneğin Rus okullarında okuyan çok sayıda Kırgız ve Özbek öğrenciye rastlamak mümkündür. Bu okullarda dil dersleri dışındaki diğer derslerde genellikle aynı program uygulanmakla birlikte, Rus ve İngiliz liselerinin genelinde ve

⁶⁶ Görüştüğümüz bazı öğretmen ve üniversite öğrencileri, gerek İman Sabağı ve gerekse İman Dersi'ndeki 'İman' kavramının, İslâm literatüründeki *iman etme* karşılığından farklı bir anlamda kullanıldığını, Kırgız kültüründe imanın ahlâklı olma, Kırgız olma ve vatanperverlik gibi anlamlara geldiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu derslerde din, kültürün bir parçası olarak ele alınmış, daha ziyade Kırgız kültürü ile ilgili konular işlenmiştir.

⁶⁷ Bkz: Boljurova, İ., *Kırgız Konsepsiyesi*, Bişkek, 2003, s. 5-6; Akramova, *Kırgızistan'da Orta Mekteplerdeki Adap Sabagı Dersinde Din Eğitimi İle İlgili Amaçların Gerçekleşme Düzeyi*, s. 25-27.

bazı Kırgız ve Özbek okullarında Adap Dersi ihmal edilip okutulmamaktadır. Okulların bu tercihi göz yumulmaktadır.

Adap Dersi'nin ilk ve ortaöğretimde okutulması ile ilgili daha başka problemlerden de söz edilebilir. Yeterli sayıda branş öğretmeninin bulunmaması, ders kitabının olmaması, öğretmen bulunmadığı için bazı okulların programlarında bu derse yer verilmemesi veya derse branş dışı öğretmenlerin hatta ateizmi savunanların girmesi söz konusu problemlerden bazılarıdır. Okullarda yaptığımız gözlemlerde Adap Dersi'ni okutan öğretmenlerin çoğunun başka branşlardan genellikle de Kırgız Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinden olduğu, branş öğretmenlerinin herhangi bir din eğitimi kurumundan mezun olmayıp, dini kendi gayretiyle öğrenenlerden seçtiği, branş dışı öğretmenlerin ise, derslerdeki dinî konuları atlayıp diğer kültürel konulara ağırlık verdiği anlaşılmıştır.

Adap Dersi, dinî bilgilerin sistematik olarak öğretildiği bir ders olmaktan ziyade, Kırgız kültür ve gelenekleri çerçevesinde ahlâkî kuralların işlendiği bir derstir. Ancak dinin hem ahlâk hem de kültür ile ilişkisi bulunduğu için, programda dinî konulara kısmen de olsa yer verilmiştir. Programda genellikle temel ahlâkî erdemler, kültürel ve insanî değerler, örf, âdet ve gelenekler ile ilgili konular yer almaktadır. Böylece, toplumun ahlâkî değerlerinin güçlendirilmesi, öğrencilere kültürel ve manevî değerlerin kazandırılması amaçlanmıştır.

2005–2006 öğretim yılı itibariyle Adap Dersi'nin programı incelendiğinde, toplumun örf ve âdetleri, kültüre bağlılık, büyüklere saygı ve insanlara karşı sorumluluk gibi millî, ahlâkî ve kültürel içeriğin yanında; imanın değeri, ahlâklı olmanın önemi, oruç ve sağlık, İslâm ahlâkî, dünya dinleri, yardımseverlik, nikâh ve aile, ana-babaya saygı, selamlaşma ve adabı, geleneksel halk inançları, İslâm ve Kırgızların eski inançları, geleneklerimiz ve din, kültürümüz ve dinimiz, manevî değerlerimizi korumanın önemi gibi İslâm dininin temel değerleriyle örtüşen bazı konuların da doğrudan veya dolaylı olarak yer aldığı anlaşılmaktadır.⁶⁸

Adap Dersi'nin daha etkin hale getirilebilmesi için, ders programının ülke halkının inanç yapısına, dini öğrenme konusundaki bireysel ve sosyal ihtiyaca göre yeniden düzenlenmesi gerekir. Bu konuda aydınların düşünceleri, halkın beklentileri, dinî ve kültürel açıdan Kırgızistan'a benzeyen ülkelerin din eğitimi uygulamaları, yöneticilere ve program yapımcılarına yol gösterici olabilir.

⁶⁸ Adap Dersinin ünite konuları ve içeriği ile ilgili geniş bilgi için bkz: Akramova, Kırgızistan'da Orta Mekteplerdeki Adap Sabagı Dersinde Din Eğitimi İle İlgili Amaçların Gerçekleşme Düzeyi, s. 31-45.

a.2. Yüksek Öğrenim

Kırgızistan üniversitelerinde Kültüroloji Dersi'nin bir parçası olarak bir yarıyıl Dinler Tarihi ve İman Dersi okutulmaktadır. Dinler Tarihi dersinde, geçmişte yaşanmış ve günümüzde yaşanmakta olan inançlar fenomonolojik bir yaklaşımla tanıtılmaktadır. İman Dersi'nde ise, temel ahlâkî konular, bazı dinî emir ve yasaklar, millî örf ve adetler işlenmektedir. Her fakültenin programında yer alan bu derslerle ilgili hazırlanmış herhangi bir kitap bulunmadığı için, derse giren öğretim elemanı işlenecek konuların içeriğini ünite başlıklarına uygun olarak kendisi belirlemektedir. Yeterli sayıda branş öğretim elemanı bulunmaması nedeniyle bu dersler, genellikle Felsefe ve Kırgız Dili Bölümü öğretim elemanları tarafından okutulmaktadır.

Yüksek öğrenimde dinin öğretildiği en önemli eğitim kurumu, ilâhiyat fakülteleridir. Özellikle 1993 yılında Ankara Üniversitesi ile Oş Devlet Üniversitesi arasında imzalanan protokolle kurulan, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından finanse ve koordine edilen Oş İlâhiyat Fakültesi, Kırgızistan'ın yaygın ve örgün din eğitimi alanında görev yapacak kalifiye eleman ihtiyacının karşılanmasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Temel ilâhiyat dersleri itibarıyla Ankara İlâhiyat Fakültesi programının uygulandığı bu fakültenin kuruluşu, çağın gereklerine göre bilgili, kültürlü ve formasyon yönünden donanımlı din görevlisi yetiştirme konusunda büyük bir adım olarak değerlendirilebilir. Böylece Kırgızistan halkının ihtiyaç duyduğu din görevlilerinin bu ülkede yetiştirilmesi açısından önemli bir başlangıç yapılmıştır. Fakülte'deki dersler, Türkiye'deki ilâhiyat fakültelerinden geçici olarak görevlendirilen ve Oş Devlet Üniversitesi'nde görev yapan öğretim elemanları tarafından okutulmaktadır. 1997-1998 öğretim yılında ilk mezunlarını veren fakülteyi bitirenlerin sayısı 2007 yılı itibarıyla yaklaşık 350'ye ulaşmıştır.

Türkler tarafından kurulmuş ve Oş Devlet Üniversitesi'ne bağlı olarak yüksek din öğretimi hizmeti veren bir diğer fakülte de Bişkek'teki Araşan İlâhiyat Fakültesi'dir. Bu fakültenin programıyla Oş İlâhiyat Fakültesi'nin programı hemen hemen aynıdır. Ancak Oş İlâhiyat Fakültesi öğrencileri hazırlık sınıfını Türkiye'de okurken, Araşan İlâhiyat Fakültesi öğrencileri öğrenim süresinin tamamını Kırgızistan'da tamamlamaktadır.

İlâhiyat fakültesi mezunlarının bir kısmı, Kırgızistan'daki okullarda Adap Dersi öğretmenliği, kadı yardımcılığı ve imamlık gibi görevlerde çalışmaktadır. Ancak mesleğiyle ilgili görev alamayan çok sayıda mezun ise, ya başka işlerde çalışmakta ya da işsiz kalmaktadır.

Oş ve Araşan'daki ilâhiyat fakültelerini bitiren belli sayıda başarılı öğrenciye Türkiye'de lisansüstü eğitim yapma imkânı tanınmaktadır. Böylece bu fakültelerde görev yapabilecek Kırgız öğretim elemanlarının yetiştirilmelerine çalışılmaktadır. Lisansüstü eğitim sırasında öğrencilerin giderleri Türkiye tarafından karşılanmaktadır.

Kırgızistan'da bazı Müslüman ülkelerin desteğiyle kurulmuş İslâm Enstitüsü adıyla din eğitimi veren başka kurumlar da vardır. 2006 yılı itibariyle bu enstitülerin sayısı 8'e ulaşmıştır. Söz konusu enstitülerde Kur'an-ı Kerim, Arapça, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm ve İslâm Tarihi gibi temel İslâm bilimleri okutulmaktadır. Kız ve erkek öğrencilerin ayrı ayrı öğrenim gördüğü bu enstitülerin eğitim süresi beş ya da altı yıldır.

Son yıllarda yüksek din öğrenimi görmek üzere yurt dışına giden öğrenci sayısında da artış görülmektedir. Kırgız öğrencilerin din eğitimi amacıyla gittikleri ülkeler genellikle Türkiye, Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan, İran, Pakistan ve Malezya'dır.⁶⁹ Bu ülkelerdeki yüksek din öğretimi kurumlarından mezun olanlar, Kırgızistan'da medrese müderrisi veya cami mollası olarak görev yapmaktadırlar.

b. Yaygın Eğitim Kurumları

b.1. Mescit ve Camiler

Bağımsızlık sonrasında ülkedeki mescit ve camilerin sayısında gün geçtikçe artış görülmektedir. Kırgızistan'ın bağımsızlığa kavuştuğu 1991 yılında ülkenin tamamındaki mescit sayısı 39 iken, 2006 yılı itibariyle bu sayı 2.000'i geçmiştir. Ancak bu mescitlerin %80'i ülkenin güney bölgesindedir. Kuzeyde dine yönelik daha yavaş seyretmektedir.⁷⁰

Kırgızlar ibadet yerleri için cami değil de mescit kavramını kullanmaktadırlar. Genellikle tek katlı olarak inşa edilen mescitlerin bir köşesinde ya da mescidin avlusuna açılan odalarda günün belli vakitlerinde çocuklara Kur'an-ı Kerim ve temel dinî bilgilerin öğretilmesine yönelik kurslar düzenlenmektedir.

Camiye gelen istekli kız çocuklarına, imamlardan ziyade 'atinça' diye isimlendirilen bayan görevliler tarafından ders verilmektedir. Camilerde kızlara ve erkeklere verilen derslerde belli bir program takip edilmemekte, daha ziyade görevlinin kendi belirlediği konular öğretmen merkezli bir yöntemle işlenmektedir. Cami ya

⁶⁹ Mayramkan İsabaeva, *Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Oş/Kırgızistan, 2005, s. 12.

⁷⁰ İkbal Takirova, *Kırgızistan'daki Kadınların Dini Eğitimleri*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Oş, 2006, s. 17.

da mescit bünyesindeki küçük odalarda yapılan bu eğitim şekline 'hücre eğitimi' de denilmektedir.

Mescit ve camilerde hutbeler Arapça okunmakta, ancak cuma ve bayram vaazları halkın dilinde yapılmaktadır. Kırgız halkının eğitim, kültür, ibadet ve ahlak yönünden bilgilenmesinde mescit ve camilerin rolü büyüktür.

Türkiye Diyanet Vakfı, Kırgızistan'da cami yapımına devam etmekte, yaklaşık 20 din görevlisini bu ülkedeki camilerde görevlendirerek, halka yönelik din hizmetlerine katkıda bulunmaktadır. Türkiye dışında İran, Suudi Arabistan, Pakistan, Ürdün ve Kuveyt gibi ülkeler tarafından da Kırgızistan'da cami yaptırılmakta, din görevlilerinin eğitim hizmetleri maddi ve manevi açıdan desteklenmektedir.

b.2. Eskice

Sovyet döneminden kalma *eskice* kavramı, eski ilimlerin öğrenildiği yer anlamında kullanılmaktadır. O dönemde devlet okullarında verilen eğitim yeni ilim diye ifade edilmiş, İslâmî bilgiler ise eski olarak nitelendirilmiştir. Sovyet döneminde bir genç molladan din eğitimi alırken insanlar ona; 'Filan genç molladan eskice öğreniyor' derlermiş.⁷¹ Köy ve mahallelerde çocuklara Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgilerin öğretildiği küçük yerlerin adı olan eskice, günümüzde de kullanılmaktadır.

Eskicede mollalar tarafından genellikle 'Muallim-i Sanî' kitabı okutulmaktadır. Bu kitap Kur'an okumaya giriş niteliğindedir. Kitabın son sayfalarında on iki kısa sure yer almaktadır. Öğrenci bunu bitirdikten sonra Kur'an okumaya başlar. Günde yarım ya da bir sayfa yüzünden ve bazı sureler de ezbere okutulur. Öğrenci eğitim süresi olarak yarısına gelince 'Muhtasar' adlı fıkıh kitabı okutulur. Kur'an-ı Kerim'i ve bu fıkıh kitabını molla gözetiminde baştan sona bitiren öğrenci, köy ya da mahalle halkından davet edilenlerin katılımıyla gerçekleştirilen *hatim* merasimiyle eskice eğitimini tamamlamış olur. Eskice eğitimini başarıyla bitiren bazı gençler molla olarak camilerde görev yapabilirler. Bazı mezunlar da ünlü mollalardan ders alarak, eğitim düzeylerini yükseltmeye çalışırlar.⁷²

Eskice eğitimi, fahri olarak görev yapan hocanın evinin bir odasında ya da küçük hacimli müstakil bir yapıda yürütülmektedir.

⁷¹ Kuzukulov, "Tarihi Süreçte Orta Asya ve Kırgızistan'da Din Siyaseti ve Eğitimi", s. 174.

⁷² Bkz: Kuzukulov, "Tarihi Süreçte Orta Asya ve Kırgızistan'da Din Siyaseti ve Eğitimi", s. 174

Eskiceler günümüzde, içerisinde din eğitimi faaliyetinin yapıldığı, genellikle kız çocuklarına Kur'an-ı Kerim ve temel dini bilgilerin öğretildiği bir çeşit mahalle okulu olarak hizmet vermektedir. Kursta katılan öğrencilerin yatılı olarak kaldıkları eskiceler de vardır. Daha ziyade ortaokulu bitirenlerin öğrenci olarak kabul edildiği eskicelerde eğitim veren hocaya *atınça* denmektedir.⁷³ Kırgızistan'daki bu kurslar, Türkiye'de mahalle aralarında veya camilerin bitişiğinde hizmet veren Kur'an kurslarına veya daha önceleri çocuk ve gençlere din eğitimi verilen mahalle mekteplerine benzetilebilir.

b.3. Medreseler

Kırgızistan'da medreseler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren açılmaya başlamıştır. Çünkü Kırgızların göçebelikten yerleşik hayata geçişleri bu tarihlerden itibaren gerçekleşmiştir. Ancak Kırgızların din eğitim ve öğretim faaliyetlerine başlamalarının başlangıcı daha öncelere dayanmaktadır. Göçebe hayat yaşadıkları dönemde Kırgızlar özel çadırlarda ücret karşılığı görevlendirdikleri mollalar aracılığıyla çocuklarına din eğitimi vermeye çalışmışlardır.⁷⁴

Kırgızistan'da din eğitim ve öğretimi faaliyetleri günümüzde genellikle medreselerde yürütülmektedir. Tüm ülkede sayıları yaklaşık 40 civarında olan bu medreselere enstitü de denilmektedir. Medreseler devletin izniyle açılmış, ancak devletten bağımsız olarak faaliyet gösteren eğitim kurumlarıdır. Her ilde, bazı ilçe ve köylerde bir ya da daha fazla medrese bulunabilmektedir.

Medrese hocaları (müderrisler), müftiyat, kadıyat ve medrese müdürü (direktör) tarafından atanmaktadır. Bazı medreselerde Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından eğitimci olarak görevlendirilen Türk hocalar da görev yapmaktadır. Medrese öğrencileri ise, temel eğitimin dokuz ya da on bir yılını tamamlayan kız ve erkekler arasından mülakatla seçilir. Kız ve erkek öğrenciler medresenin ayrı bölümlerinde ders yaparlar.

Medrese eğitiminin süresi, genellikle biri hazırlık beşi normal olmak üzere toplam altı yıldır. Bu süre içerisinde öğrencilere Kur'an-ı Kerim, Arapça, İslâm Tarihi, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm ve Kırgız Dili dersleri okutulmaktadır.

⁷³ Bkz: Nazgül Şarşenaliyeva, *Yaygın Din Eğitiminin Kırgızistan Toplumu İçin Önemi*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Oş/Kırgızistan, 2003, s. 20.

⁷⁴ Bkz. Erşahin, *Kırgızlar ve İslamiyet*, s. 63–105.

Medreselerde dersler, konu ve öğretmen merkezli olarak işlenmekte ve temel dinî kaideler genellikle ezberlenmektedir. Öğretmen derslik olarak kullanılan odanın yukarı köşesinde oturur, öğrenciler ise öğretmenin sağ ve sol tarafına çember oluşturacak biçimde dizilir. Öğretmen Arapça yazılmış bir kitaptan okur ve öğrenciler ellerindeki nüshadan onu takip eder. Öğrenci, konuyla ilgili merak ettiği ya da anlamadığı hususları ders bitiminde öğretmene sorabilir. Bazı medreselerde toplu olarak değil de, bir ya da birkaç öğrencinin kaldığı ayrı ayrı odalarda ders yapılmaktadır. Hücre sistemi denilen bu uygulamada medrese hocası öğrencilerin bulunduğu odaları gezerek her birinin dersini ayrı verir. Böylece öğrenciler arasında bir rekabet oluşturulmakta ve başarılı öğrencilerin hızı kesilmemiş olmaktadır. Öğrencilerin masa ve sıralarda oturarak ders yaptıkları medreseler de vardır. Ancak ders işlenirken genellikle yazı tahtası ve diğer teknik malzeme ve araçların kullanılmadığı, yeni öğretim yöntemlerinden yararlanılmadığı gözlemlenmiştir.

Medresenin üçüncü sınıfından itibaren öğrenciler şehir ve köy camilerinde meslekî uygulama yapmaya başlamakta, böylece öğrenilen bilgilerin uygulanabilirliği gösterilmektedir.

Medreselerin kuruluş amacı, Kırgızistan halkından isteyenlere din eğitimi vermek, cami ve mescitlerde görev yapacak imam-hatip, okullardaki Adap (Ahlâk) Dersi için öğretmen yetiştirmektir. Ancak ders programı incelendiğinde, verilen eğitimin söz konusu meslekleri çağın şartlarına göre etkin bir biçimde yerine getirebilme açısından yeterli olmadığı açıktır. Özellikle bilgiyi insanlara aktarma yöntemlerinin öğrenildiği Pedagoji, Rehberlik, Psikoloji, Sosyoloji, Hitabet, İletişim gibi derslerin programda yer almaması önemli bir eksikliklerdir. Medreselerin eğitim şekli, öğretmenin ve öğrencilerin kıyafetleri, odaların düzeni ve öğrencilerin beslenme ve barınma biçimi gözlemlendiğinde, bu kurumlarda çağdaş standartlardan oldukça uzak bir anlayışla eğitim-öğretim yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak yine de bu kurumların Kırgızistan halkı için önemi inkâr edilemez.

b.4. Kitle İletişim Araçları

Kırgızistan'da radyo ve televizyonlarda zaman zaman, özellikle de Ramazan ayı ve bayram günlerinde Kırgızca, Özbekçe ve Rusça yapılan dinî programlara yer verilmektedir. Bu programların, misyonerlikle ilgili programlarla kıyaslandığında oldukça yetersiz kaldığı söylenebilir.⁷⁵

⁷⁵ Bkz: Davran Kadırov, *Kırgızistan'da Kitle İletişim Araçları ve Din Eğitimi*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Oş İlahiyat Fakültesi, Kırgızistan/Oş, 1998, s. 33-39;

Bazı gazete ve dergilerde dinî içerikli yazılara rastlamak mümkündür. Ulusal nitelikli gazetelerden 'Oş Saadosi' ve 'İslâm Medeniyeti' adlı gazeteler, halkı dinî konularda bilinçlendirici haber ve yazılarıyla tanınmaktadır. Yine 'Nauka-i Religiya' adıyla Rusça yayınlanan dergide genel olarak değişik dinlerle ve bazen de İslâm dini ile ilgili konuların işlendiği makaleler, İslâm bilginlerinin eserlerinden bazı bölümler yayınlanmakta, güncel dinî konularla ilgili tartışmalara yer verilmektedir. 'Şark Yıldızı' adlı aylık dergide ahlâkî konularla ilgili yazı ve hikâyeler yayınlanmaktadır.⁷⁶ Basın yayın organlarında yapılan konuşma ve yazıların devlet tarafından denetlenmediği, bu konudaki plânlamanın tamamen yayıncı tarafından yapıldığı ifade edilmektedir.

3. Din Eğitimi Sorumluları

Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da halkın inanç özgürlüğünü korumak, dinî gruplar arasında hoşgörüyü sağlamak ve bu gruplar tarafından kanunlar çerçevesinde yapılan etkinlikleri denetlemek üzere 1996 yılında Din İşleri Komisyonu kurulmuştur. Kuruluş felsefesi ve faaliyet biçimi farklı olsa da, bu komisyonu Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığı'na benzetmek mümkündür. Fakat söz konusu komisyon sadece Müslümanlardan değil, diğer dinî gruplardan da sorumludur. Bu sorumluluk, dinle ilgili hizmetlere katkı sağlamakla ilgili olmaktan ziyade, dinî grupların faaliyetlerini denetlemeye yöneliktir.

a. Müftiyat Görevlileri

Kırgızistan'da sadece Müslümanlara yönelik hizmet veren en üst dinî kurum müftiyattır. Müftiyatın idaresi *müftüye* bağlıdır. Müftüyü *Ulemalar Keneşi* diye adlandırılan âlimler heyeti seçmekte ve devlet başkanı da atamaktadır. Müftiyatta görev yapan müftü yardımcısı ve diğer görevlilerin ataması ise müftü tarafından yapılmaktadır.

Müftiyat kurumunun ülke halkına yönelik din eğitimi hizmetleri, Kadiyata bağlı din görevlileri aracılığıyla yürütülmektedir.

Şarşenaliyeva, Yaygın Din Eğitiminin Kırgızistan Toplumuna İçin Önemi, s. 17-18.

⁷⁶ Kadırov, Kırgızistan'da Kitle İletişim Araçları ve Din Eğitimi, s. 11-13; Şarşenaliyeva, Yaygın Din Eğitiminin Kırgızistan Toplumuna İçin Önemi, s. 19.

b. Kadıyat Görevlileri

Kırgızistan'da kadıyat ilk defa Sovyetler Birliği döneminde 1943 yılında kurulmuştur. Kırgızistan kadıyatı, o dönemde Orta Asya ve Kazakistan Müslümanlar Diniye Nezareti'ne bağlı olarak görev yapmıştır.⁷⁷ Bu teşkilat, dinî faaliyetlerin yasaklandığı veya kısıtlandığı Sovyetler döneminde çok fazla etkin olmasa da, halka yönelik hizmetlerini sürdürebilmiştir. Kırgız halkının ateist ideolojiyle idare edildiği bu dönemde dinlerini unutmayıp Müslüman olarak kalmalarında bu teşkilatın büyük rolü olmuştur.

Günümüzde Kırgızistan halkına yönelik din hizmetleri, kadıyat kurumuna bağlı olarak yürütülmektedir. İllerde bulunan kadıyat, ülkenin başkentindeki müftiyata bağlıdır. Kadıyatın yöneticisine *kadı* denilmektedir. Kadı ve kadıyatta çalışan diğer görevliler, bizzat müftü tarafından atanmaktadır. Merkez, ilçe ve köylerdeki din hizmetleri, kadının gözetim ve denetiminde mollalar tarafından yürütülmektedir.

Kırgızistan devletinin lâik olması gerekçe gösterilerek, kadının ve kadıyatta çalışan diğer görevlilerin maaşları devlet bütçesinden değil, halktan toplanan zekât, fitre ve diğer yardım paralarından karşılanmaktadır.

Kadıyat görevlileri tarafından yürütülen başlıca faaliyetler şunlardır:

1. İl ve ile bağlı ilçe ve köylerde bütün dinî işlerin düzenli yürütülmesi için gözetim ve denetimde bulunmak.
2. Cami ve mescitlerin yapımı ve mutat giderleri için mali destek sağlamak.
3. Cami ve mescitlerde görev yapacak mollaları atamak ve onlarla ilgili işleri yürütmek.
4. Müftiyatın çıkardığı fetva ve emirleri mollalar aracılığıyla halka duyurmak.
5. Sadaka ve fitre paralarını halktan toplayıp, ibadethanelerin giderlerine ve uygun görülen diğer yerlere harcamak.
6. Hacc işlerini organize etmek.
7. Dinle ilgili konularda vaaz ya da kitle iletişim araçları yoluyla halkı aydınlatmak.

⁷⁷ Erşahin, *Kırgızlar ve İslamiyet*, s. 148. İslâm toplumlarında kadılık kurumu ile ilgili bilgi için bkz: Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Kayhan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 181-198.

c. Mollalar (İmamlar)

Kırgızistan'daki cami, mescit ve medreselerde görev yaparak halka din hizmeti sunan görevlilere *molla* denmektedir. Ülkedeki din hizmetlerinin yürütülmesinde mollaların rolü büyüktür.⁷⁸

Genellikle medrese eğitimi alan mollalar, cami ve mescitlerde namaz kıldırıp halka vaaz-u nasihatte bulunmakta, isteyenlere dinî bilgileri ve Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmekte, nikâh, cenaze, hatim ve taziye gibi törenlere katılarak halka din hizmeti sunmaktadırlar. Gözlemediğimiz kadarıyla dinin tefekkür boyutundan uzak görülen mollalar, daha ziyade ilmihâl türü bilgilerle ve bir takım dinî içerikli menkıbelerle halka hizmet vermeye çalışmaktadırlar.

Mollaların maaşını devlet değil, Kadıyat vermektedir. Camilerden gelen aidatlar ve halktan gelen yardımlar burada biriktirilip görevlilere dağıtılır. Ancak Kadıyat tarafından ödenen maaş, mollaların geçim masraflarını karşılamada oldukça yetersiz kalmaktadır. Onlar, nikâh, cenaze ve hatim merasimlerinden aldıkları ücret ve halkın çeşitli vesilelerle yaptığı yardımlarla geçimlerini sağlamaya çalışırlar. Bununla birlikte çiftçilik, çobanlık, ticaret, sanatkârlık ve daha başka meslekleri ek iş olarak yapan mollalar da vardır.

Kırgızistan'da görev yapan mollalarla ilgili önemli sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Mollalık, devlet tarafından resmi bir meslek olarak görülmediği için, onların yetki ve sorumlulukları ile ilgili yasal düzenleme yoktur.
2. Görev öncesi mesleki eğitimleri yetersizdir.
3. Öğrenimleri sırasında sadece dinî bilgilerle yetinen mollalar, günümüz din görevlileri için gerekli olan Tarih, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Rehberlik ve İletişim gibi alanlarda yeterli bilgiye sahip olmaktan yoksundurlar.
4. Gelişen dünya şartlarına göre halka rehberlik edecek bilgi, anlayış ve davranıştan yoksun görülmektedirler.
5. Dini bilgileri öğretme konusunda yeni yöntem ve teknikleri öğrenmeye istekleri yoktur.
6. Devletten maaş almadıkları için, mollalık yanında başka mesleklerle uğraşmaları veya maddî bakımdan halka bağımlı olmaları, bazılarının halkın dinî duygularını istismar etmeleri, onların

⁷⁸ Geniş bilgi için bkz: Muhammed Mamitov, *Kırgızistan'daki Müslüman Din Görevlilerinin Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Oş, 2002.

toplum nezdinde değer kaybına uğramalarına ve olumsuz imajla tanınmalarına neden olmaktadır.

Cami ve mescitlerde görev yapan mollaların sağlıklı ortamlarda yetiştiklerini ve dini sağlam kaynaklara dayalı doğru bir şekilde anlattıklarını söylemek zordur. Kendilerini İslâm'ın temsilcisi olarak gören ve toplumda da öyle tanınmak isteyen mollalar, gelişen dünya şartlarına uyum sağlamada başarısız bir görünüm sergiledikleri için, halkı dine yönlendirmede ve insanlara dinî konularda rehberlik etmede yeterince etkili olamamaktadırlar. Özellikle şehirli halk nezdinde olumsuz bir imaj oluşturan bu görevlilerin, gerçek ile hurafeyi birbirinden ayırabilecek bilgi ve yetenekten yoksun oldukları ifade edilmektedir.⁷⁹ Ancak bazı yörelerde, özellikle de köylerde halkın mollalara büyük değer verdiği, gerçek İslâm'ın onlar tarafından bilinip yaşandığına inanıldığı ifade edilmektedir.

Mollaların meslekî açıdan eksikliklerinin tespit edilip bu eksikliklerin giderilmesi ile ilgili Kırgız makamlarının izni çerçevesinde Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın rehberliğine ihtiyaç vardır. Oş İlahiyat Fakültesi bünyesinde ve Türk öğretim elemanlarının rehberliğinde zaman zaman mollalara yönelik hizmet-içi eğitim kursları düzenlenmekle birlikte, bu kurslarda görev alan öğretim elemanlarının özenle seçilmemesi, dil bilmeme nedeniyle konuların tercüman aracılığı ile anlatılması, başka ülke hocalarının yönlendirmelerine duyulan tepki, kursiyerleri motive edecek maddî desteğin olmaması gibi sorunlar nedeniyle bu kurslarda yeterli başarı elde edilememektedir. Bu tür bir uygulama yerine, Kırgız kökenli bazı ilahiyat fakültesi mezunlarının Türkiye'deki hizmet-içi eğitim kurslarında yetiştirilip, mollalara eğitim vermek üzere görevlendirilmeleri şeklindeki bir uygulama daha faydalı olabilir.

D. Misyonerlik Faaliyetleri Karşısında Din Eğitiminin Yeterliliği

Kırgızistan'a yönelik misyonerlik faaliyetlerinin her geçen gün artarak devam ettiğini daha önce de belirtmiştik. Resmi kayıtlara göre, Kırgızistan'da gayrimüslimlere ait 100'ün üzerinde grup, çeşitli adlarla kurulan 230 teşkilat ve 1.500'den fazla kişinin aktif olarak katılımıyla misyonerlik faaliyeti yürütülmektedir.⁸⁰ Ülke nüfusunun 5 milyon civarında olduğu dikkate alındığında, misyonerlerin bu ülkedeki etkinliğinin ve Müslüman halk üzerinde meydana geti-

⁷⁹ Bkz: Şarşeke Usupbekov, *Kırgız Makal-Lakaptarı*, Kırgızistan Yayınları, Frunze, 1982, s. 196-200; Düyşönbek Abdılida Uulu, "Aza Cönündö," *İslam Medeniyeti Gazetesi*, Sayı: 4, Haziran, 1998, s. 3; A. Camankaraev, "Oş Aymagında Agartuu İşinin Önüğü," *Zaman Kırgızistan Gazetesi*, 08.09.200, s. 2.

⁸⁰ Bkz: Kököoğlu, "Dini Sektalar", s. 7

rilen tahribatın boyutları kolayca anlaşılmalıdır.

Genellikle eğitilmiş ve Kırgızistan'ın doğal şartlarına uyum sağlayabilecek nitelikteki insanlardan seçilen misyonerler, halkın dilini, dinini, kültürünü, siyasal ve ekonomik durumunu öğrenip, programlarını büyük bir sabır ve ibadet aşkıyla yürütmektedirler. İnsanların her türlü zaafından yararlanmaya çalışan misyonerler, öncelikle toplumun inanç, kültür ve geleneklerinde tahrifat oluşturup, insanları bu değerlere karşı ilgisiz veya tepkili hale getirmeye çalışmaktadırlar. Bu amaçlarını gerçekleştirirken, onlara ülke üzerinden menfaat sağlama plânları olan dış güçler tarafından önemli ölçüde ekonomik ve siyasî destek sağlanmaktadır.

Kırgızistan'daki misyoner grupların her biri misyonerlik faaliyetlerinde radyo, televizyon, dergi ve gazete gibi basın yayın organlarını kullanmaktadır. Hatta bu yayın organlarından bir kısmı misyoner gruplara aittir. Ayrıca misyonerler ev ev dolaşarak, caddelerde ve halk otobüslerinde, okul, tiyatro, sinema gibi çocukların ve gençlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerde propaganda yapıp çeşitli kitap, broşür ve hatta para dağıtmakta ve böylece bazı Müslümanları İslâm'dan soğutup kendi dinlerine davet etmeye çalışmaktadırlar. Çağdaş görünümlü, eğitilmiş ve pek çok yönden donanımlı Hıristiyan misyonerlerin modern iletişim imkânlarından azami ölçüde yararlanarak yaptıkları faaliyetler karşısında, çoğunluğu eğitimsiz kişilerden oluşan, düşünce ve vizyon yönünden gelişime muhtaç Müslüman din görevlileri tarafından hızlı bir değişim süreci yaşayan topluma gerektiği gibi rehberlik yapılabilmesi zordur. Zaman zaman radyo ve televizyonlarda özellikle de Ramazan ayı ve bayram günlerinde yayınlanan dinî programlar da, misyonerlikle ilgili programlara kıyasla oldukça yetersizdir.

Kırgızistan'da İslâm dininin toplum bireylerine öğretimi ile ilgili faaliyetler her şeyden önce devlet desteğinden yoksundur. Çünkü ülke yönetiminde önemli bir ilke kabul edilen lâikliğin yorumu, bu konuda önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu yüzden ilk ve ortaöğretim kurumlarında doğrudan dinin öğretilmediği bir derse yer verilmemiştir. Oysa pek çok lâik ülkede din dersi, ilk ve ortaöğretim derslerinden biri olarak okutulmaktadır. Hatta bazı ülkelerde dinî bilgiler, çocuklara anaokulundan itibaren öğretilmektedir.⁸¹ Din,

⁸¹ Bkz: Avni Akyol, *Amerikan Eğitim Sistemi Üzerine Bir İnceleme*, M.E.B. Ankara, 1991; Nevzat Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*, Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 1993; Jeff Hayness, *Religion in Third World Politics*, Buckingham 1993; Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara, 1995, İrfan Başkurt, *Federal Almanya'da Din Eğitimi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1995, s. 107-108; M.E.B. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Eğitim Sistemleri*, Ankara, 1996; Johannes Lähnemann, *"Almanya'da Din Dersi Kitapları ve Ders Programları"*

devletin okullarında uygun yöntemlerle ehil eğitimciler tarafından öğretilmediği için, yeterli dini bilgiden yoksun genç nesil misyonerlerin telkinlerine kolayca kanabilmektedir. Toplumunu aydınlatacak nitelikte ve yeterli sayıda din görevlisi de olmayınca halk misyonerlik faaliyetleri karşısında daha da güçsüz kalmaktadır. Kısacası, oldukça sınırlı sayıdaki din eğitimi kurumlarının çağın şartlarına uygun anlayış ve yöntemlerden, yeterli kaynak ve devlet desteğinden mahrum olması, camilerin henüz ihtiyacı karşılayacak sayı ve nitelikte olmaması, bazı Müslüman ülkelere mensup gruplar tarafından telkin edilen sağlıklı din anlayışlarının neden olduğu karmaşa gibi sorunlar devam ettiği sürece misyonerliğin bu ülkede bir süre daha etkili olacağı söylenebilir.

Kırgızistan devleti, dış kaynaklı misyoner grupların faaliyetlerine karşı yeterli önlem alamamaktadır. Bu konuda yöneticilere yetki verecek yasal dayanak da henüz yoktur. Ayrıca Dünya İnsan Hakları Teşkilâtı, ülkedeki başka din mensuplarının dini faaliyetlerine özgürlük tanınması için yöneticilere siyasî baskı yapmaktadır. Nitekim bazı Hıristiyan mezhepleri tarafından yapılan misyonerlik faaliyetlerine kısıtlama getirilince, ülke yöneticilerine Cenova'dan siyasî nota verilmiştir. Bu notada özellikle inanç özgürlüğüne vurgu yapılmıştır. Oysa misyonerlerce insan haklarının hiçe sayılıp toplumun ekonomik zaafının istismar edildiği ve insanlara İslâm hakkında kasıtlı olarak yanlış bilgiler verildiği göz önünde bulundurulduğunda, misyonerliğin inanç özgürlüğüyle bağdaşmadığı kolayca anlaşılmaktadır.

Misyonerlik faaliyetleri karşısında Kırgızistan halkını bilinçlendirecek nitelikte ve düzeyde din eğitimcilerinden ve din eğitimi uygulamalarından söz etmek şimdilik erkendir. İslâmî bilinçlenmenin giderek yükselmesine, gün geçtikçe cami sayısında artış görülmesine ve bazı Müslüman ülkelerin desteğiyle yeni okulların açılmasına rağmen, ülkedeki din eğitimi faaliyetleri henüz toplumun ihtiyaç ve beklentilerini karşılamaktan uzak görülmektedir.

---

nndan Örnekler", Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu (20-21 Kasım 1997), Terc: Ayşe Erdal, A.Ü.İ.F. ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi, Ankara 1997, s. 70-76; Mehmet Zeki Aydın, "Tunus'ta İlk ve Orta Dereceli Okullarda Din Dersi Programları", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:2, Sivas, 1998; Arabacı, Fazlı, "Avrupa (Almanya, İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika)' da Din Öğretimi", Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, Türk Yurdu yayınları, Ankara, 1999, s.73-94; Mehmet S. Aydın, "Avrupa Birliği ve Din", Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu, Değişim Yay., Adapazarı 2002, s. 4-5; Recep Kaymakcan, Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.

Sonuç ve Öneriler

Yaklaşık yetmiş yıllık Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan'da din eğitimi resmi olarak yasaklanmıştır. Bağımsızlıkla birlikte ibadethaneler, dinin öğretildiği medrese ve diğer kurumlar önemli ölçüde ilgi görse de, uzun süren Komünizm döneminin neden olduğu cehalet ve dini bilgi boşluğu, misyonerlerin bu ülkeye ilgi duymasına neden olmaktadır. Ülkenin karşı karşıya bulunduğu ekonomik, siyasal ve kültürel sorunları fırsat bilen misyonerler, halkı İslâm'dan soğutup kendi dinlerine ısındırmaya çalışmaktadırlar.

Kırgızistan'daki misyoner kişi ve grupların, kitap, dergi, broşür, radyo ve televizyon gibi iletişim imkânlarından azami derecede yararlandıkları görülmektedir. Bu konudaki gelişmelere kayıtsız kalınıp gerekli tedbirlerin alınmaması, ülkeyi sonucu tahmin edilemeyen olaylara sürükleyebilir. Çünkü halkın bir kısmı Sovyetler Birliği döneminde bile koruduğu dinini doğru olarak öğrenip yaşamaya çalışırken, diğer bir kısmı öz benliğinden uzaklaşmakta, kendi kültür ve kimliğine yabancı hale gelmektedir. Demokrasi kültürünün yeterince gelişmediği, düşünce ve inanç özgürlüğünün henüz içselleştirilemediği böylesi toplumların sosyal barış açısından risk taşıdığı açıktır.

Kırgızistan'ın dış tehdit ve yönlendirmeler karşısında kendisini güvende hissedebilmesi, sahip olduğu zenginlikleri kendi iradesi ile kullanmasına, halkın kimliğini oluşturan değerleri korumasına ve çeşitli yollarla dayatılan yabancı kaynaklı telkinlere karşı tedbirli olmasına bağlıdır. Bu konuda din eğitiminin sahip olduğu güç küçümsenmemelidir. Ülke bireyleri arasında birlik şuurunun sağlanmasında, barış kültürünün geliştirilmesinde ve değişik etnik grupların birbiriyle yakınlaşmasında din eğitiminin önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla Kırgızistan halkına din eğitimi doğru bir anlayış ve uygun yöntemlerle bireylerin ihtiyacını karşılayacak düzeyde verilmelidir. Çünkü misyonerlik faaliyetleri karşısında toplumu bilinçlendirecek en güçlü unsur din eğitimidir.

Kırgızistan'da dinî faaliyetlerin engellenmesi gerektiği yönündeki düşünceler, kısmen de olsa devam etmektedir. Öyleyse toplumun bir kesiminin din ve din eğitimi ile ilgili endişelerini gidermeye yönelik bilimsel çalışmalara, sempozyum, panel ve konferans gibi uluslararası düzeyde etkinliklere ihtiyaç vardır. Bu tür etkinliklerde öncelikle dinin birey ve toplum için vazgeçilmezliği, çağdaş değerlerle dinî prensiplerin çatışmadığı vurgulanmalıdır. Ayrıca alkol, uyuşturucu, rüşvet, hırsızlık, yolsuzluk, cinayet, ayrımcılık, kültürel yozlaşma ve ahlâkî çöküntü gibi sosyal problemlerle mücadelede; başkalarının malını koruma, büyüklere saygı ve küçüklere sevgi gösterme, anne babaya itaat ve temizlik alışkanlığı gibi

konularda dinin gücünden yararlanılması gerektiği üzerinde durulmalı, böylece başta aydınlar olmak üzere toplumun her kesimi din konusunda doğru bilgilendirilmelidir.

Ekonomik yönden bazı dış ülkelere bağımlı olan Kırgızistan'ın o ülkelerden gelen misyonerlerin faaliyetlerini kısıtlaması şimdilik güç bir ihtimaldir. Çünkü yöneticiler, ekonomilerinin gelişmesi için yapılan dış yardımların kesilmesinden endişe duyabilirler. Bu durumda yapılması gereken, misyonerliğin toplumsal temelini zayıflatıcı eğitimsel projeler üzerinde durmaktır.

Kırgızistan'da, din ve din eğitimi ile ilgili reform niteliğinde anlayış değişikliğine ihtiyaç vardır. Ülke en azından, Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığı örneğindeki gibi, halkın dinî taleplerine çağın şartlarına göre cevap verebilecek bir dinî teşkilata kavuşmalıdır. Bunun için gerekli hukukî düzenlemeler yapılmalı ve bu konuda halkı Müslüman olan toplumların yasalarından ve uygulama örneklerinden yararlanılmalıdır. Nitekim kendileriyle görüştüğümüz bazı yetkililerce de artık değişimin gerekli olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu değişim, toplum bireylerinin yeterli derecede sağlıklı dinî bilgi edinmelerine yönelik olmalıdır.

Kırgızistan halkına yönelik din eğitimi faaliyetlerinde ülkenin öz kaynaklarını ve insan potansiyelini harekete geçirmek önemlidir. Çünkü bağımsızlığına yeni kavuşmuş bu genç devletin yöneticileri, dış kaynaklı telkinlere karşı ihtiyatlı davranabilirler. Kaldı ki dışa bağımlı hizmetlerin uzun süre devam etmesi de beklenemez. Öyleyse, Kırgızistan'da öncelikle bilgili, görgülü ve çağın gerektirdiği ölçüde meslekî donanıma sahip din görevlilerinin yetiştirileceği çağdaş eğitim kurumlarının sayısı artırılmalıdır. Türkiye'nin desteği ile kurulan ve Kırgızistan halkına hizmet veren ilâhiyat fakültelerinin programları, ülkenin şartları dikkate alınarak yeniden gözden geçirilmelidir. Programda yer alan Dinler Tarihi ve seçmeli olarak okutulan Dinlerarası Diyalog derslerinin içeriği daha da zenginleştirilmelidir. Hatta misyonerlik bu dersler içerisinde müstakil bir bölüm halinde okutulmalıdır.

Türkiye'deki imam-hatip liselerine benzer bir eğitim kurumuna bu ülkede de ihtiyaç vardır. Böylece halkı aydınlatacak din görevlileri erken yaşlardan itibaren alacakları eğitimle burada yetiştirilebilir. Belli bir mesafe alındıktan sonra, din görevliliği için yüksek öğretimi bitirme şartı aranabilir.

İlk ve ortaöğretimde doğrudan dinin öğretildiği bir dersin yer almaması önemli bir eksikliklerdir. Ülkenin lâik yapısının buna engel teşkil ettiği ifade edilmektedir. Bu konuda lâikliğin devlet yönetiminde bir ilke olarak benimsendiği Türkiye'deki ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu derslerden biri olarak okutulan Din Kültürü

ve Ahlâk Bilgisi dersi örnek teşkil edebilir.

Ülkede hizmet verecek din eğitimcilerinin ve din görevlilerinin uygun şartlarda yetiştirilmesinde, halen görevde olanlar için hizmet-içi eğitim kurslarının düzenlenmesinde ve gerekli ders kitaplarının hazırlanmasında Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tecrübe ve birikiminden yararlanılmalıdır. Ayrıca halen Türkiye'den Kırgızistan'a gönderilen eğitim personelinin ve din görevlilerinin, ülke halkıyla rahatlıkla iletişim kurabilecek kabiliyete, mesleğini ve ülkesini temsil niteliğine, meslekî açıdan yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmasına dikkat edilmelidir. Seçilen personel görev yerine gitmeden önce kursa tabi tutulmalı, kursta adaylar Kırgızistan'ın sosyo-ekonomik durumu, halkın din anlayışı ve kültür yapısı hakkında bilgilendirilmelidir.

Kırgızistan ile Türkiye arasındaki tarihi ve kültürel bağlar, dil, din, örf ve geleneklerdeki benzerlik, karşılıklı iletişim kurmadaki kolaylık göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'ye bu ülkede daha etkin bir rol düştüğü söylenebilir. Kırgızistan halkının beklentisi de bu yöndedir. Ancak halkın dinî yönden bilinçlendirilmesine yönelik yeni projelerin geliştirilmesi konusunda Türkiyeli yetkililerin doğrudan kendi girişimleriyle hizmet vermek yerine, Kırgız girişimcilere bazı telkinlerde bulunup rehberlik yapması daha faydalı olacaktır. Dinî kurumların kalıcılığı ve bu kurumlarda yapılacak hizmetlerin sürekliliği ancak böyle sağlanabilir.

Radyo ve televizyonlarda toplumu aydınlatıcı programlar artırılmalıdır. Çünkü hızlı bir değişim süreci yaşayan toplumun medyaya ilgisi giderek artmakta, medya aracılığıyla öğrenilen dış ülkelerdeki gelişmeler ister istemez insanları etkilemektedir. Misyonerlerin medya imkânlarını önemli ölçüde kullandığı düşünülürse, toplumu aydınlatacak dinî programların gereği daha iyi anlaşılacaktır.

Türkiye'deki yazar, düşünür ve akademisyenler, tarihi/kültürel birlikteliğimiz olan Kırgızistan'a yönelik bilimsel araştırma ve çalışmalara ağırlık vermelidirler. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş bu ülkenin karşı karşıya bulunduğu psiko/sosyal atmosferin farkında olunarak yapılacak dikkatli ve özverili çalışmaların önemli ölçüde sonuç vereceği rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye'nin gerek devlet ve gerekse halk olarak Kırgızistan'a yönelik ekonomik yardımlarını artırmasında da yarar vardır. Yapılan maddî ve manevî yardımların halkın dinî bilinçlenmesine doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sağladığı bilinmelidir. Ancak yapılacak yardımların rast gele değil de, güvenilir yöntemlerle belli bir plân ve programa göre gerçekleştirilmesi son derece önemlidir.